

โบราณคดีของเครื่องถ้วยโถในล้านนา แหล่งเตาเมืองน่านบ้านเตาโห้เซ่เสียงและ แหล่งเตาพะเยาที่เวียงบัว¹

สายันต์ ไพรัชชาญจิตร²
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทนำ

โดยทั่วไปเครื่องถ้วยเป็นหลักฐานทางโบราณคดีที่พบมาก ง่าย และสามารถใช้เป็นตัวบ่งชี้คุณลักษณะทางวัฒนธรรม (cultural indicator) ได้เป็นอย่างดี แต่ในปัจจุบันมีนักโบราณคดีไทยและนักศึกษาโบราณคดีไทยไม่กี่คนที่สนใจทำการศึกษาวิจัยเครื่องถ้วยและแหล่งผลิตเครื่องถ้วยสมัยโบราณอย่างจริงจัง ทั้งๆที่ในพื้นที่ประเทศไทยมีแหล่งโบราณคดีประเภทแหล่งผลิตเครื่องถ้วยหรือแหล่งเตา (kiln site) อยู่มากมาย ในภูมิภาคล้านนาหรือภาคเหนือตอนบนมีปรากฏอยู่ในพื้นที่ของแทบทุกจังหวัด เฉพาะในพื้นที่จังหวัดลำปางจังหวัดเดียวก็มีหลายแห่ง แต่ยังไม่มีการค้นพบแหล่งเตาในพื้นที่จังหวัดแพร่

เครื่องถ้วย หรือ เซรามิกส์ (ceramics) ที่หมายถึง เครื่องปั้นดินเผาเนื้อแกร่งชนิดเคลือบผิวและไม่เคลือบผิว เป็นมรดกวัฒนธรรมที่ใช้ระบุคุณลักษณะเฉพาะหรือเอกลักษณ์ (identity) ของวัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่งในช่วงเวลาใดช่วงเวลาหนึ่งได้เป็นอย่างดี การศึกษาหลักฐานเครื่องถ้วยช่วยให้เราเข้าใจเรื่องวิถีวัฒนธรรม สภาพความเป็นอยู่ของคนในสมัยโบราณหลายมิติ ทั้งเรื่องของภูมิปัญญา ความรู้ความเข้าใจและทักษะปฏิบัติในการสร้างสรรค์ผลงาน กระบวนการผลิต แหล่งวัตถุดิบ สภาพทางสังคม ความเชื่อ ศาสนา ศิลปะ ค่านิยมในการใช้สอยและครอบครอง ลักษณะการใช้งานทั้งในชีวิตประจำวัน กิจกรรมประเพณี พิธีการ พิธีกรรม ความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจ การติดต่อค้าขายแลกเปลี่ยน เส้นทางการค้า ตลาด การสื่อสาร ระบบสัญลักษณ์ ที่เป็นเหตุปัจจัยของความสามารถในการสร้างสรรค์”ประโยชน์สุข” ที่หมายถึงการอยู่รอดอย่างสันติสุขและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติภาพระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติกายภาพที่มนุษย์อาศัยอยู่ร่วมกัน มนุษย์กับสิ่งนอกเหนือธรรมชาติหรือธรรมชาติส่วนที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ตามเวลาและสถานที่ในลักษณะที่มีพลวัตและการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

¹ บทความนี้เป็นผลสืบเนื่องจากการวิจัยเรื่องการศึกษาทางโบราณคดีเพื่อสังเคราะห์ความรู้เรื่องเทคนิควิทยาการผลิต แบบแผนทางศิลปะและความหมายทางวัฒนธรรมของเครื่องถ้วยเคลือบในแหล่งเตาเมืองน่านบ้านเตาโห้เสียง จังหวัดน่าน และแหล่งเตาพะเยาที่เวียงบัว จังหวัดพะเยา ได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยจากฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๙ และเป็นส่วนหนึ่งของหนังสือ “โบราณคดีเครื่องถ้วยในสยาม แหล่งเตาล้านนาและสุพรรณบุรี” ที่เป็นผลงานในกิจกรรมโครงการศึกษาและพัฒนาการท่องเที่ยวแหล่งเครื่องถ้วยทางโบราณคดี โครงการศิลปากรพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีงบประมาณ ๒๕๕๓ ที่ได้รับรางวัล TTF AWARD ด้านมนุษยศาสตร์ ประจำปี ๒๕๕๕

² ศาสตราจารย์ ภาควิชาการพัฒนาศึกษา คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ประเด็นสำคัญของการศึกษาวัฒนธรรมในอดีตด้วยวิธีวิทยาทางโบราณคดี คือ เรื่องของอายุสมัยและความหมายทางวัฒนธรรม ซึ่งทั้งสองเรื่องมีความสัมพันธ์กันอย่างยิ่ง ในการศึกษาแหล่งโบราณคดีแต่ละครั้งถ้าเราไม่ทราบอายุสมัยของแหล่งที่พบวัตถุทางโบราณคดีหรืออายุสมัยของตัววัตถุทางโบราณคดี เราก็ไม่สามารถแปลความหมายทางวัฒนธรรมของวัตถุทางโบราณคดีที่ค้นพบได้อย่างมีเหตุผล เพราะว่าวัฒนธรรมในพื้นที่หนึ่งในช่วงเวลาหนึ่งมีคุณลักษณะเฉพาะตัว (cultural identity) ที่ไม่เหมือนกับในพื้นที่อื่นหรือช่วงเวลาอื่นซึ่งคำว่าช่วงเวลา : period of time นี้อาจจะกินเวลาหลายสิบปี เป็นร้อยปี หรือหลายร้อยปีต่อเนื่องกันได้ ดังนั้นในการศึกษาทางโบราณคดีจึงให้ความสำคัญต่อการค้นหาคำตอบเรื่องอายุสมัยเป็นลำดับแรก จากนั้นจึงค่อยๆ สืบค้นว่า ในยุคสมัยนั้นๆ มีคุณลักษณะของวัฒนธรรมในภาพรวมเป็นอย่างไรบ้างแล้วทำการอธิบายปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมผ่านการแปลความโบราณวัตถุ หรือวัตถุทางโบราณคดีที่ค้นพบในชั้นทับถมทางโบราณคดีชั้นต่างๆ ที่มีอายุสมัยต่างกันโดยไม่ใช้ความรู้ ความเชื่อ และโลกทัศน์สมัยใหม่ไปตีความเรื่องราวในอดีต แต่ใช้คติธรรม ความรู้ ความเชื่อและโลกทัศน์ของคนโบราณในหัวเวลายุคนั้นๆ อธิบายเหตุปัจจัยและความเป็นไปของปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมที่ค้นพบ

ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๐ เป็นต้นมา เมื่อข้าพเจ้าคิดนอกกรอบ และทำงานโบราณคดีนอกตำรา เพราะเห็นข้อจำกัดของการทำงาน **โบราณคดีในหลุม (pitty archaeology)**³ ที่มุ่งเน้นการทำงานกับ “วัตถุสิ่งของ” ทำอย่างไรก็ไปไม่ถึง “คน” และ “วัฒนธรรมที่แท้” สักที ข้าพเจ้าเริ่มใส่ใจเรื่อง คุณลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรม หรือ อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม (cultural identity) ที่ปรากฏอยู่ในตัวเครื่องถ้วย และเห็นว่าเครื่องถ้วยที่ผลิตขึ้นในแต่ละแหล่งเตา แต่ละเมือง แต่ละยุคสมัยอาจจะมีคุณลักษณะร่วมด้านรูปทรงที่คล้ายคลึงกัน แต่เมื่อศึกษาในรายละเอียดจริงๆ แล้วก็พบว่าในแบบแผนทั่วไปที่คล้ายคลึงกันหรือเหมือนกันนั้นก็มีคุณลักษณะย่อยๆ แตกต่างกันอย่างชัดเจนไม่เหมือนกันไปเสียทั้งหมด และส่วนที่แตกต่างกันและเป็นลักษณะเฉพาะถิ่นเฉพาะที่เฉพาะกลุ่มคน และเฉพาะบุคคลนี้เอง ช่วยให้เรารู้ว่าศิลปินผู้สร้างสรรค์ผลงานเครื่องถ้วยในแต่ละแหล่งเตา แต่ละยุคสมัย แต่ละช่วงเวลา เป็นกลุ่มชนใด มีความรู้ความสามารถทางโลกและทางธรรมแค่ไหน มีวัฒนธรรมแบบใด

บทความนี้เขียนขึ้นเพื่อเผยแพร่ความรู้ใหม่เกี่ยวกับภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์ศิลปะเครื่องถ้วยและคุณลักษณะเฉพาะของเครื่องถ้วยสมัยโบราณที่ผลิตขึ้นในห้วงพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๔ ในแหล่งเตาสำคัญ (key sites) ที่ข้าพเจ้าขุดค้นศึกษาในภูมิภาคล้านนา ๒ แห่ง ที่มีหลักฐานใหม่ชวนให้เชื่อว่า “กลุ่มคนชาติพันธุ์ไท” เป็นผู้สร้างสรรค์ศิลปะเครื่องถ้วยในภูมิภาคนี้ ได้แก่ **แหล่งเตาเมืองน่านบ้านเตาไหแช่เลี้ยง แหล่งเตาพะเยาที่เวียงบัว แหล่งเตาเวียงกาหลง และแหล่งเตาอิทขิลเมืองแกน** โดยนำเสนอชุดความรู้ ๔ เรื่อง คือ (๑) วิทยาการเตาเผา (๒) รูปแบบประดิษฐ์ภัณฑ์เครื่องถ้วยที่เป็นอัตลักษณ์ของแหล่งเตา (๓) คุณค่าและความหมายของรูปทรง ลายลักษณ์บนเครื่องถ้วย (๔) คุณลักษณะที่บ่งบอกความเป็น “ไท” ทางวัฒนธรรมและชาติพันธุ์

โบราณคดีของเครื่องถ้วยไทในล้านนา

ในห้วงเวลาปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ต่อดันพุทธศตวรรษที่ ๑๙ เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญช่วงหนึ่งของประวัติศาสตร์วัฒนธรรมทางการเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียง อนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขง และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (สุวรรณภูมิหรืออุษาคเนย์) ด้วยเหตุที่เกิดการเปลี่ยนแปลงผู้นำทางอำนาจใหม่โดยจักรพรรดิสุโขทัยผ่านชาวมองโกลมีกำลังอำนาจทางการทหารกล้าแข็งสามารถเข้ายึดครองและรวบรวมแว่นแคว้นต่างๆ เข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและตั้งราชวงศ์หฺยวนขึ้นปกครองแผ่นดินจีนใต้เมื่อ พ.ศ. ๑๘๒๓ และเริ่มแผ่ขยายอำนาจออกไปทุกทิศทุกทาง ในขณะที่อำนาจทางวัฒนธรรมของอาณาจักรขอมในกัมพูชาที่เคยรุ่งเรืองต่อเนื่องมาหลายศตวรรษก็เสื่อมลงไปมากจนทำให้ผู้นำกลุ่มชนชาติพันธุ์อื่นๆ ที่เคยเป็นกลุ่มตามหรือกลุ่มใต้อำนาจและกลุ่มวัฒนธรรมเล็ก

(lesser tradition) ในภูมิภาคเริ่มรวมตัวตั้งเป็นชมรมและแคว้นที่เป็นอิสระและพยายามยกระดับวัฒนธรรมของตัวเองขึ้นเป็นวัฒนธรรมใหญ่ (greater tradition) เฉพาะในดินแดนที่เป็นประเทศไทยทุกวันนี้ก็มี **กลุ่มชนชาวไทย-ลาว** กลุ่มต่างๆหลายกลุ่มที่ก่อร่างสร้างตัวเป็นกลุ่มอิสระ เช่น กลุ่มโยนกน-เชียงแสน-เชียงราย ในลุ่มแม่น้ำกก กลุ่มเมืองพะเยาในลุ่มแม่น้ำอิง-ต้นแม่น้ำยม กลุ่มเมืองบัว-เมืองน่านในลุ่มแม่น้ำน่าน กลุ่มเมืองสุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย/เซียงในลุ่มแม่น้ำยมตอนล่าง และกลุ่มเมืองเชียงใหม่ในลุ่มแม่น้ำปิง เป็นต้น

นอกจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวแล้ว ยังมีสิ่งใหม่เกิดขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้พร้อมๆ กับการสร้างบ้านแปงเมืองของผู้นำทางการเมืองและวัฒนธรรมชนชาติไทย-ลาวรุ่นใหม่ในห้วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ต่อต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ คือ **กิจการผลิตเครื่องถ้วยชนิดเนื้อแกร่งเคลือบผิวโดยการเผาในเตาควบคุมอุณหภูมิสูง** ที่มีเทคนิควิทยาการและรูปแบบประดิษฐ์ภัณฑ์ทั้งภาชนะประเภทจาน ชาม และไหที่มีรูปร่างลักษณะ สีเคลือบลายลัทธิที่ตกแต่งรวมทั้งเทคนิคการปั้น การเผา แตกต่างไปจากเครื่องถ้วยเคลือบในวัฒนธรรมขอมหรือเขมรโบราณอย่างเห็นได้ชัด นั่นคือ **การใช้เตาเผาห้องเดี่ยวชนิดระบายลมร้อนผ่านแนวอนโครงสร้างดินก่อก่อมีฐานเตาฝังอยู่ในเนินดิน** (single chamber kiln/in-ground and partly above-ground crossdraft type with clay-constructed structure : Tao Din Gor) หรือ **เตาแบบล้านนา** (Län Nā Kiln) เป็นเทคนิควิทยาการที่พบแพร่กระจายตามแหล่งผลิตเครื่องถ้วยสมัยโบราณหลายแห่งในภาคเหนือของประเทศไทย ทั้งที่แหล่งเตาสันกำแพง แหล่งเตาเวียงกาหลง แหล่งเตาเวียงเหนือ แหล่งเตาอินทิลเมืองแกน แหล่งเตาเซียง/ศรีสัชชนาลัย/สวรรคโลก แหล่งเตาเมืองน่านบ้านเตาโหล่งเสียง และแหล่งเตาพะเยาที่เวียงบัว เฉพาะในแหล่งเตาเมืองเซียงเดิมที่ต่อมาคือเมืองศรีสัชชนาลัยเริ่มใช้เตาดินก่อก่อแบบล้านนามาตั้งแต่เมื่อกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ซึ่งในระยะแรกเริ่มเป็นชนิดเตาขุดในดิน (in-ground cave kiln/bank kiln) และต่อมาราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ มีการพัฒนาไปเป็นเตาก่อสร้างบางส่วนอยู่บนดิน (semi-partly surface/above-ground kiln) ในขณะที่แหล่งเตาพะเยาที่เวียงบัวปรากฏหลักฐานการใช้เตาแบบล้านนาเผาเครื่องถ้วยชนิดเคลือบมาตั้งแต่เมื่อราว พ.ศ. ๑๘๒๓-๑๘๔๓ หรือต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ตรงกับรัชสมัยพญางำเมืองเป็นกษัตริย์ปกครองเมืองพะเยา ร่วมสมัยกับห้วงเวลาที่พญามังรายปกครองเมืองเชียงรายในลุ่มแม่น้ำกกและกำลังขยายอำนาจลงไปสร้างศูนย์กลางของแคว้นล้านนาที่ลุ่มแม่น้ำปิง และร่วมสมัยกับห้วงเวลาที่พ่อขุนรามคำแหงปกครองแคว้นสุโขทัยในลุ่มแม่น้ำยมตอนล่าง ซึ่งช่างปั้นหม้อและศิลปินดินเผาในพื้นที่ภาคเหนือ(ล้านนา) ก็สร้างและใช้เตาดินก่อก่อแบบล้านนาสืบเนื่องมาจนถึงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๓

รูปแบบภาชนะชนิดสำคัญที่แหล่งเตาต่างๆ ดังกล่าวผลิตออกมามีลักษณะร่วมที่คล้ายคลึงกัน ได้แก่ ชามและจานตะไล ชามและจานเซียง (Chaliang ware) มีลักษณะขอบปากงุ้มเข้า (scoop-mouth bowl/dish) ชามและจานปากบานออก (everted-mouthrim dish/plate) ชนิดเคลือบสีเขียว (green glazed ware) ซึ่งพบมากในแหล่งเตาเซียง (ศรีสัชชนาลัย) แหล่งเตาสันกำแพง แหล่งเตาพะเยาที่เวียงบัว แหล่งเตาเมืองน่านบ้านเตาโหล่งเสียง (บ้านบ่อสวก) และแหล่งเตาบ้านหนองร่อง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง และเทคนิคการตั้งเรียงจาน/ชามในเตาเผาแบบปากประกบปาก-กันซ้อนกันเป็นแถวๆ ก็ใช้กันแพร่หลายทั่วไปในแหล่งเตาที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทย รวมทั้งในแหล่งเตาเซียง (แหล่งผลิตเครื่องถ้วยเคลือบรุ่นแรกๆ) ของเมืองศรีสัชชนาลัยในห้วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๘) ซึ่ง ชามและจานรูปแบบนี้ และเทคนิคการตั้งเรียงแบบนี้ไม่พบในแหล่งผลิตเครื่องถ้วยในวัฒนธรรมขอมโบราณทั้งที่อยู่ในภาคอีสานของไทยและในประเทศกัมพูชาปัจจุบัน ที่สำคัญในการขุดค้นกองขยะกลุ่มเตาแก้วมะเฟือง แหล่งเตาพะเยาที่เวียงบัวได้พบชิ้นส่วนชามเคลือบสีเขียวฉนวนที่เป็นประดิษฐ์ภัณฑ์ของแหล่งเตาสันกำแพงซึ่งชี้ให้เห็นความร่วมสมัยและความสัมพันธ์ไปมาหาสู่ของคนในสองพื้นที่ที่น่าจะเป็นเครือข่ายชาติพันธุ์เดียวกันอีกด้วย

นอกจากรูปแบบของงาน/ชาม และเทคนิคการตั้งเรียงถ้วยชามในเตาเผาที่คล้ายคลึงกันจนเรียกได้ว่าเป็นภูมิปัญญาของคนกลุ่มเดียวกันดังกล่าวแล้ว ยังพบว่าประดิษฐ์ภัณฑ์เครื่องถ้วยของแหล่งเตาสันกำแพง แหล่งเตาเซียง แหล่งเตาพะเยาที่เวียงบัว และแหล่งเตาเมืองน่านบ้านเตาโหล่งที่เป็นกิจการร่วมสมัยกันมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๘ ถูกนำไปใช้ในกิจพิธีกรรมเกี่ยวกับการฝังศพของกลุ่มชนผู้บริโภครวมทั้งในพื้นที่ใกล้เคียงแหล่งผลิต กลุ่มชนที่อาศัยอยู่บนที่สูงตามเทือกเขาในภาคเหนือ และในประเทศเพื่อนบ้าน และตามเมืองโบราณต่างๆ แสดงให้เห็นว่าการผลิตเครื่องถ้วยของบ้านเมืองที่ตั้งขึ้นใหม่เป็นไปเพื่อการค้าขายแลกเปลี่ยนมากกว่าผลิตเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวันในชุมชนของตน เป็นกิจกรรมที่มีความมุ่งหมายทางเศรษฐกิจชนิดหนึ่งของแคว้นแคว้นใหม่ในระยะนั้นเลยทีเดียว

แหล่งเตาเมืองน่านบ้านเตาโหล่ง

ข้าพเจ้าสำรวจศึกษาแหล่งเตาเมืองน่านมาครั้งแรกในฐานะนักโบราณคดีในหลุม เมื่อ พ.ศ.๒๕๒๗ แล้วก็ไม่ได้เข้าไปที่นั่นอีกเลยเป็นเวลา ๑๕ ปี จนกระทั่งเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๒ จึงดำเนินการศึกษาใหม่ในฐานะนักโบราณคดีชุมชนที่ใช้กระบวนการโบราณคดีชุมชน (Community Archaeology Process) ทำการสำรวจและขุดค้นศึกษาแหล่งเตาเมืองน่านร่วมกับชาวบ้านและผู้ที่อยู่นอกวงการโบราณคดีแบบ “โบราณคดีนอกหลุม” ในพื้นที่บ้านทุ่งกุ่มและบ้านสวกพัฒนาหลายครั้งในห้วง พ.ศ. ๒๕๔๒-๒๕๕๐ ขุดค้นศึกษาโดยละเอียดในกลุ่มเตาจามันส์-เตาสุนัน กลุ่มเตาขึ้น-เตาแสนศรี กลุ่มเตามานพ เตาดงปู่ฮ่อ และกลุ่มเตาเนินเพื่องหม้อ พบว่าในแหล่งเตาเมืองน่านามีการผลิตเครื่องถ้วยต่อเนื่องกันราว ๔๕๐ ปี คือตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เรื่อยมาจนถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๓ (พ.ศ. ๑๘๐๐-๒๒๕๐)

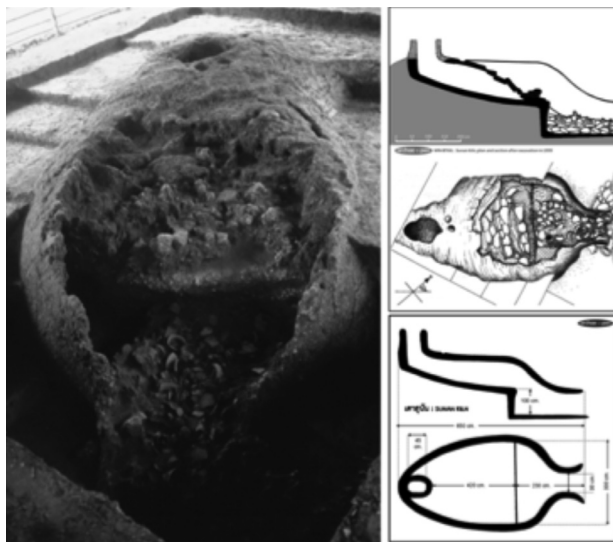
คำว่า “บ้านเตาโหล่ง” “บ้านเตาโหล่งเซียง/แจ้เซียง” ปรากฏในหนังสือราชวงศ์พงษาวดารเมืองน่าน เอกสารโบราณตำนานฝ่ายเมือง (สร้อยดี อ่องสกุล. ๒๕๔๓, น. ๕๑) และในตำนานแจ้แห่ง ฉบับวัดนาชาว หรือตำนานพระธาตุแช่แห้งฉบับคัดลอกจารบนใบลานไว้เมื่อ จ.ศ.๑๒๕๕ ที่เป็นตำนานฝ่ายวัด (พรหม วงศ์ศิริ. ๒๕๔๕ อ่างใน สายันต์ ไพรชาญจิตร. ๒๕๕๔, น. ๓๖-๓๗) และข้าพเจ้าเชื่อว่าเป็นชื่อเรียกแหล่งผลิตเครื่องถ้วยที่ปัจจุบันอยู่ที่บ้านสวกพัฒนา บ้านหนองโตม บ้านบ่อสวก ตำบลบ่อสวก อำเภอเมืองน่าน ห่างจากศูนย์กลางเมืองเก่า น่าน ที่ตำบลในเวียง อำเภอเมืองน่าน ไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ๘ กิโลเมตร ซึ่งในบทความนี้จะใช้คำย่อว่า “แหล่งเตาเมืองน่าน”

ในการศึกษาของข้าพเจ้าพบว่าตลอดระยะเวลาราว ๔๕๐ ปี (พ.ศ. ๑๘๐๐-๒๒๕๐) ช่างปั้นหม้อและศิลปินดินเผาในแหล่งเตาเมืองน่านมีความเชี่ยวชาญในการสร้างและใช้ **เตาดินก่อแบบล้านนา** (Lān Nā kiln of Tao Din Gor type) ลักษณะเป็น เตาท้องเดี่ยวแบบระบายลมร้อนผ่านเฉียงขึ้น (single-chamber cross-draft kiln) โครงสร้างดินก่อ หรือมีโครงสร้างผนัง พื้น เพดานหลังคา และปล่อง ก่อด้วยดินแผ่นหนาต่อเนื่องเป็นผืนเดียวกันทั้งหมด (overall clay-constructed structure) ฐานและโครงสร้างส่วนล่างของเตาฝังจมอยู่ในเนินดิน (lower structure embedded in-mound) หลังคาส่วนบนและปล่องเตาโผล่พ้นผิวดิน (super structure present above mound)

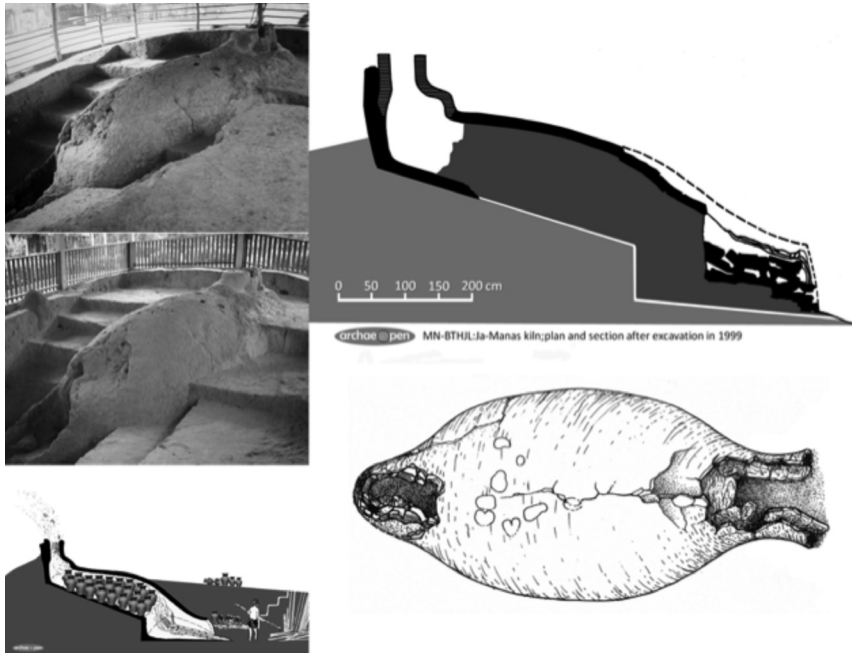
หลักฐานของเตาดินก่อแบบล้านนาที่สร้างและใช้งานในแหล่งเตาเมืองน่านในห้วงพ.ศ. ๑๘๐๐-๒๐๐๐ ได้แก่ เตาจามันส์ เตาสุนัน เตาสแสนศรี เตาชั้น และเตามานพ (เตาแฝด) (ภาพที่ ๑-๒-๓-๔) ซึ่งใช้เผาประดิษฐ์ภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาเนื้อแกร่งไม่เคลือบผิวประเภทหม้อชอบปากชั้นเดียว ไหกับหรือไหที่มีชอบปากสองชั้น โอง อ่าง ตกแต่งด้วยแถบลายคลื่นหรือชุดลายภูมิจักรวาล (cosmological model) ฝาไหหรือฝาละไ้ (ภาพที่ ๕-๖-๗-๘) และภาชนะเคลือบสีเขียวระยะระกๆ ประเภทไห ชาม จาน (ภาพที่ ๙-๑๐)

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๓ (พ.ศ. ๒๐๐๑-๒๒๕๐) ช่างปั้นหม้อในแหล่งเตาเมืองน่านฯ ได้พัฒนาทักษะการปั้นภาชนะประเภทไหปากแตรขอบปากชั้นเดียว ไหกับหรือไหปลาร้ามีขอบปากสองชั้น ขาม จาน ทั้งชนิดที่ตกแต่งด้วยเทคนิคการประทับด้วยดวงตราพิมพ์ลายก่อนเคลือบ เป็นชุดลายภูมิจักรวาล (cosmological models) ในระบบเขาพระสุเมรุ (the Mount Sumeru system) และลายภูมิจักรวาลในระบบสุริยจักร (the Solar system) มีการเคลือบผิวสีเขียวแกมดำ (dark green glaze ware) สีเขียว (green glaze ware) สีเขียวนวล (creamy green glaze ware) สีขาวนํ้านม (milky white glaze ware) นอกจากนี้ยังมีการผลิตเครื่องถ้วยชนิดเขียนลายสีคำใต้เคลือบ (underglaze painted ware) (ภาพที่ ๑๑-๑๒-๑๓) โดยในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๑ มีการใช้กล่องดินทรงกระบอก หรือ **จ้อ** (sagar/protective box) (ภาพที่ ๑๔) เป็นอุปกรณ์บรรจุภาชนะประเภทขามสำหรับตั้งเรียงในเตา ทำหน้าที่เป็นหม้ออบเฉพาะชิ้นงานและเป็นกล่องป้องกันเศษวัสดุ ชี้เถ้า หรือ เม็ดทรายปลิวไปติดผิวภาชนะขณะที่เผาอยู่ในเตา ซึ่งกล่องดินเป็นหลักฐานทางโบราณคดีที่โดดเด่นของแหล่งเตาเมืองน่านฯ ยังไม่เคยพบในแหล่งเตาโบราณแห่งอื่นๆ ในประเทศไทย

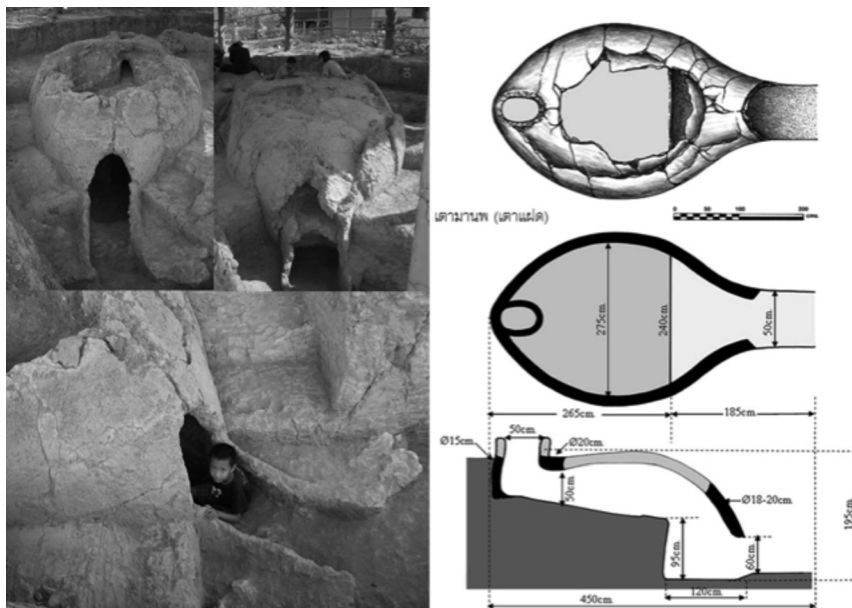
นอกจากภาชนะแล้ว ศิลปินดินเผาของแหล่งเตาเมืองน่านฯ ยังสร้างสรรค์ผลงานศิลปะที่เป็นประติมากรรมที่อัครลักษณะของแหล่งเตา ๒ อย่าง อย่างแรก คือ **พระบ่อสวก** (ภาพที่ ๑๕) เป็นพระพิมพ์ดินเผาเนื้อแกร่งพุทธศิลป์แบบเมืองน่าน อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑ และอย่างที่ ๒ คือ **โหลย่นกเมืองน่าน** (ภาพที่ ๑๖) ที่เป็นไหมีขอบปากชั้นเดียวเคลือบสีเขียว สีเขียวนวล รอบไหล้ตกแต่งด้วยชุดลายภูมิจักรวาลแบบสุริยจักร/ธรรมจักรที่ประกอบด้วยแถบดินปั้นแปะรูปกลีบบัวหรืออินทรรณู ภายในกรอบกลีบบัวเป็นลายประติมากรรมรูปนกฮูกหรือนกเค้าแมว (นกเค้า) ยืนเผชิญหน้า ชินงานลายนกกแต่ละตัวถัดจากแม่พิมพ์นำมาแปะติดเรียงเป็นรัศมีรอบคอไห แสดงสัญลักษณ์ของจักรวาลและนักษัตรศีลสิทธิ์ ซึ่งลายลักษณะรูปนกและการสร้างสรรค์ลายลักษณะภูมิจักรวาลลักษณะนี้มีเฉพาะที่แหล่งเตาเมืองน่านฯ เท่านั้น ยังไม่พบว่ามีการผลิตในแหล่งเตาอื่นๆ ทั้งในประเทศไทย ประเทศเพื่อนบ้าน และในประเทศจีน

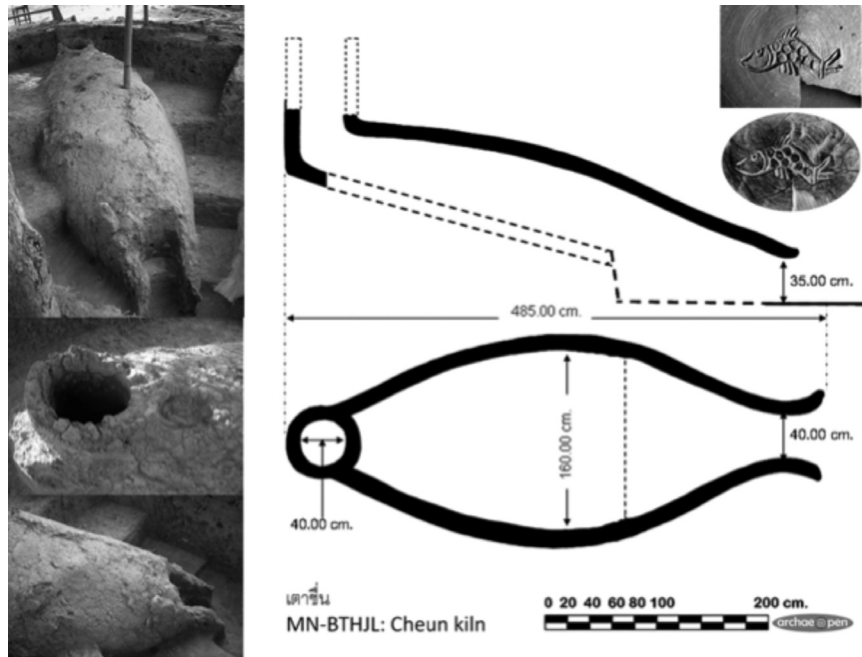
ภาพที่ ๑ ภาพถ่าย ภาพตัดฝานตามยาว (section) ผังพื้น (plan) ของเตาสุนัน ในแหล่งเตาเมืองน่านฯ เป็นเตาดินก่อแบบลำนนา ขนาดยาว ๖.๕๐ เมตร กว้าง ๓.๐๐ เมตร

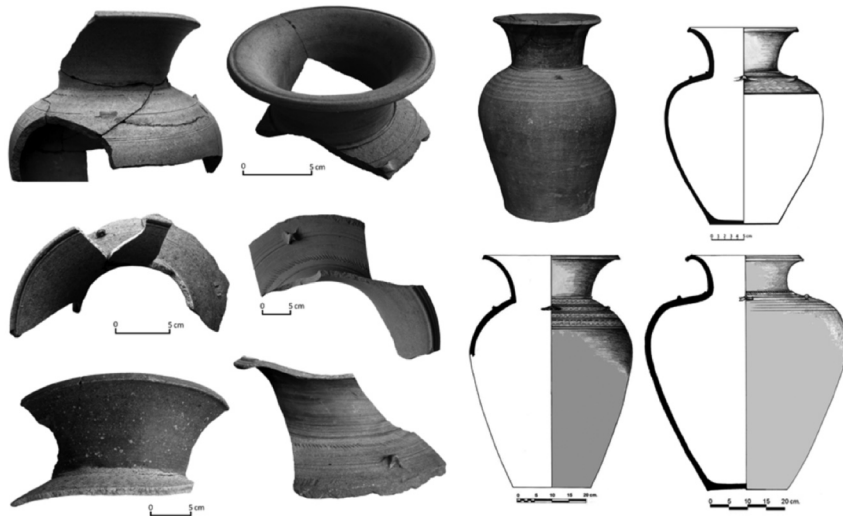
ภาพที่ ๒ ภาพถ่าย ภาพตัดผ่านตามยาว ผังพื้น ของเตาจำมนัส ในแหล่งเตาเมืองน่านฯ เป็นเตาดินก่อแบบล้านนา ขนาดยาว ๖.๕๐ เมตร กว้าง ๓.๐๐ เมตร เตาแห่งนี้ถูกสร้างและใช้งานเมื่อราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙

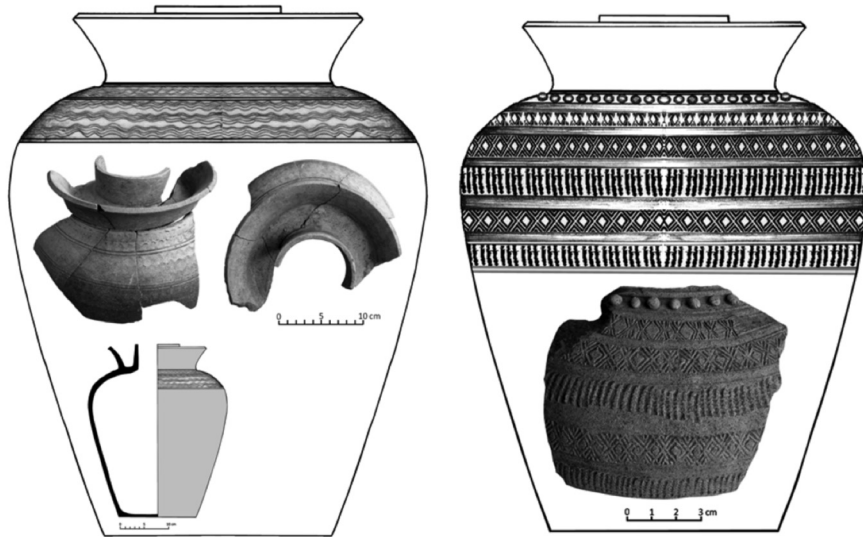
ภาพที่ ๓ ภาพถ่าย ภาพตัดผ่านตามยาว ผังพื้น ของเตาแมนพ ๑-๒ (เตาแฝด) ในแหล่งเตาเมืองน่านฯ เป็นเตาดินก่อแบบล้านนา ขนาดยาว ๔.๕๐ เมตร กว้าง ๒.๔๐ เมตร ถูกสร้างและใช้งานเมื่อต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ภาพถ่าย

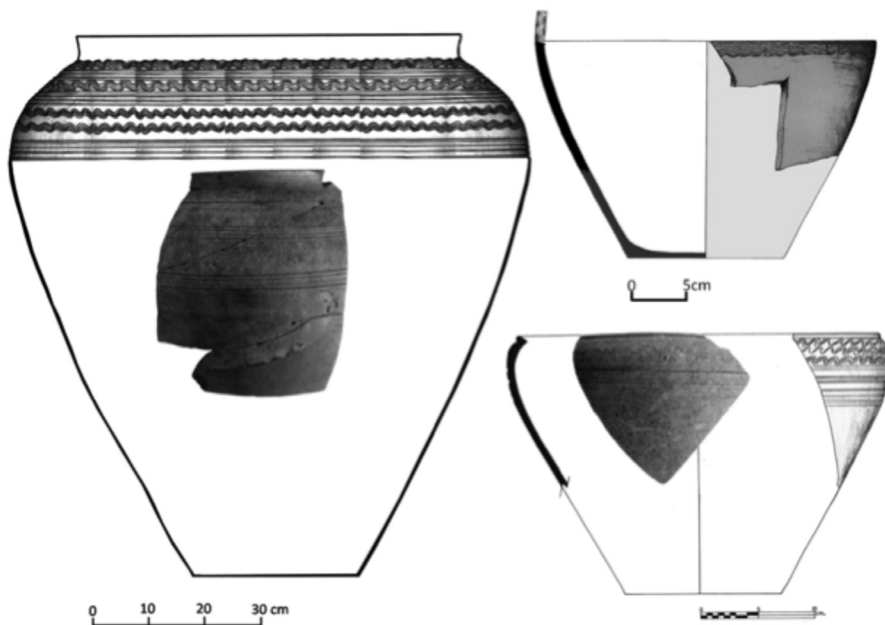
ภาพที่ ๔ ภาพถ่าย ภาพตัดผ่านตามยาว ผังพื้น ของเตาขึ้น ในแหล่งเตาเมืองน่านฯ เป็นเตาดินก่อแบบลำนนา ขนาดเล็ก ความยาว ๔.๘๕ เมตร กว้าง ๑.๖๐ เมตร ถูกสร้างและใช้เผา ขาม จาน เนื้อแกร่งเคลือบสีเขียวรุ่นแรกๆ บางใบมีลายประทับรูปปลาตัวเดียวตรงกลางจาน

ภาพที่ ๕ ภาพถ่าย และภาพสังเคราะห์ที่เต็มรูป (synthesized drawings) ตัวอย่างไหเต็มใบ และชิ้นส่วนไหปากแตรลักษณะต่างๆ ที่พบในการขุดค้นเป็นประดิษฐ์ภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา รุ่นแรกๆ ของแหล่งเตาเมืองน่าน อายุราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ไทกลุ่มนี้เนื้อแกร่งไม่เคลือบผิว ที่ไหลตกแต่งด้วยชุดลายภูมิจักรวาลระบบเขาพระสุเมรุ (cosmological model of Mount Sumeru system) ประกอบด้วยแถบลายคลื่นน้ำสลับแถบเส้นคู่ขนาน มีหุรูปปริมิตแปะประดับอยู่ ๔ แห่ง บางใบฉาบผิวส่วนคอและขอบปากเป็นสีดำ

ภาพที่ ๖ ภาพถ่าย และภาพสังเคราะห์เต็มรูปของไหก้นหรือไหปลาร้า ประดิษฐ์ภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา รุ่นแรกๆ ของแหล่งเตาเมืองน่าน อายุราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ไหกลุ่มนี้เนื้อแกร่ง ไม่เคลือบผิว บนไหล่ ตกแต่งด้วยชุดลายภูมิจักรวาลระบบเขาพระสุเมรุ

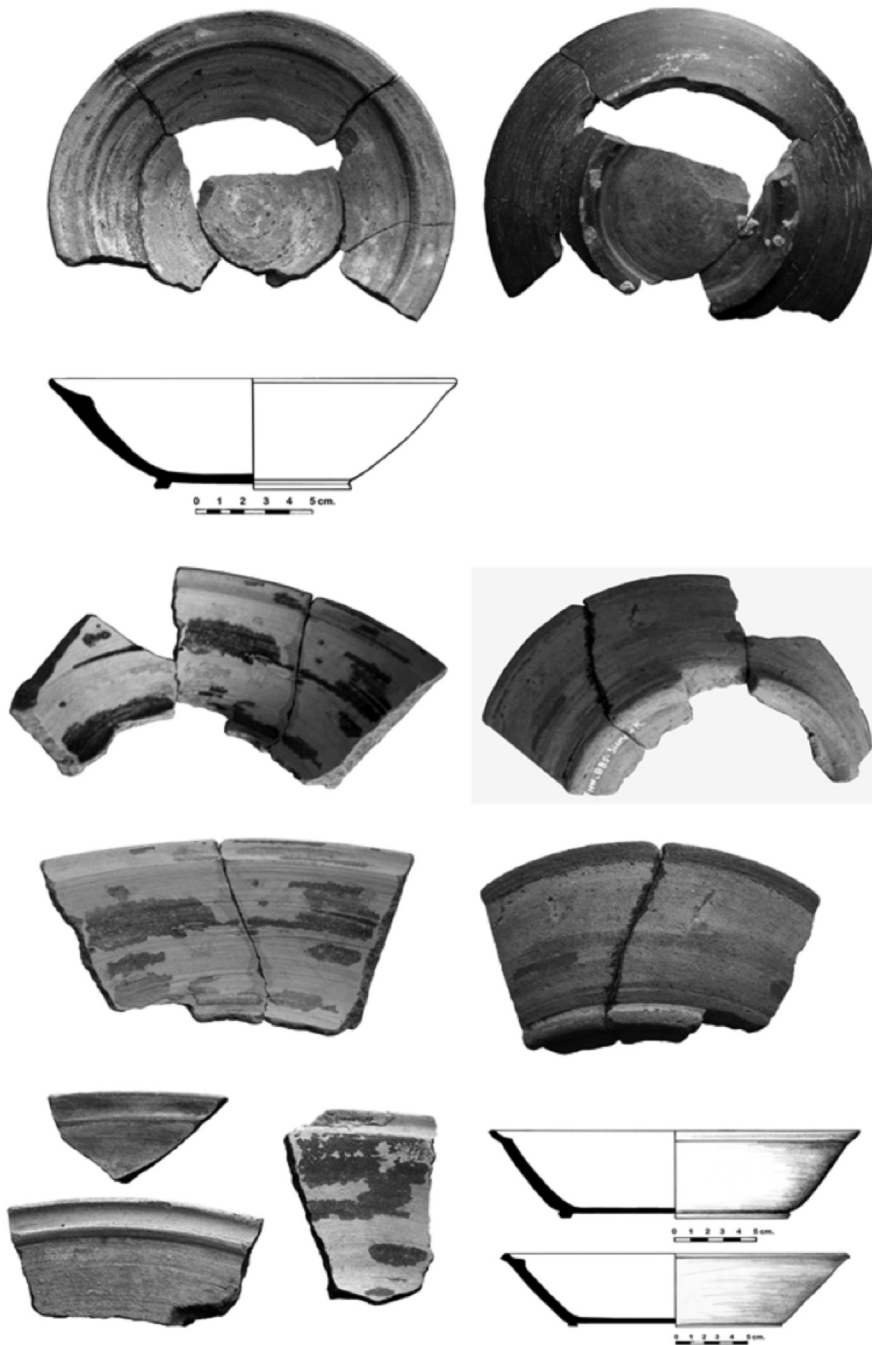
ภาพที่ ๗ ภาพถ่าย และภาพสังเคราะห์เต็มรูปของโอ่งและอ่าง ประดิษฐ์ภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา รุ่นแรกๆ ของแหล่งเตาเมืองน่าน อายุราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ภาพกลุ่มนี้เนื้อแกร่ง ไม่เคลือบผิว บนไหล่ ตกแต่งด้วยชุดลายภูมิจักรวาลระบบเขาพระสุเมรุ

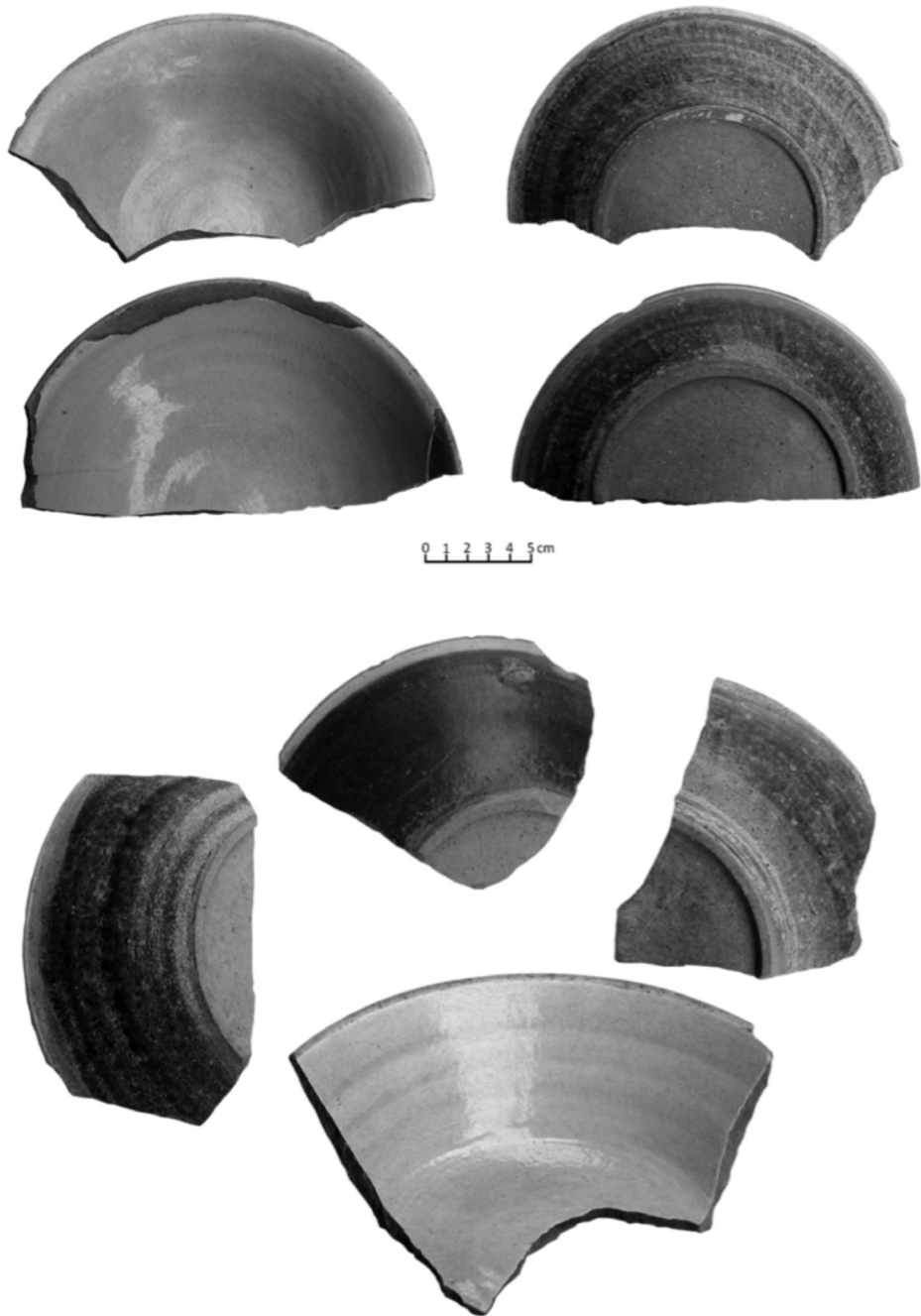
ภาพที่ ๘ ภาพถ่าย และภาพสังเคราะห์เต็มรูปแสดงสัดส่วนของฝาครอบโถทรงกรก หรือ ฝาละงะ ประดิษฐ์ภัณฑ
ของแหล่งเตาเมื่อน่านฯ อายุราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ พบในการขุดค้นในพื้นที่ทิ้งขยะเตาของเตาสุนัน

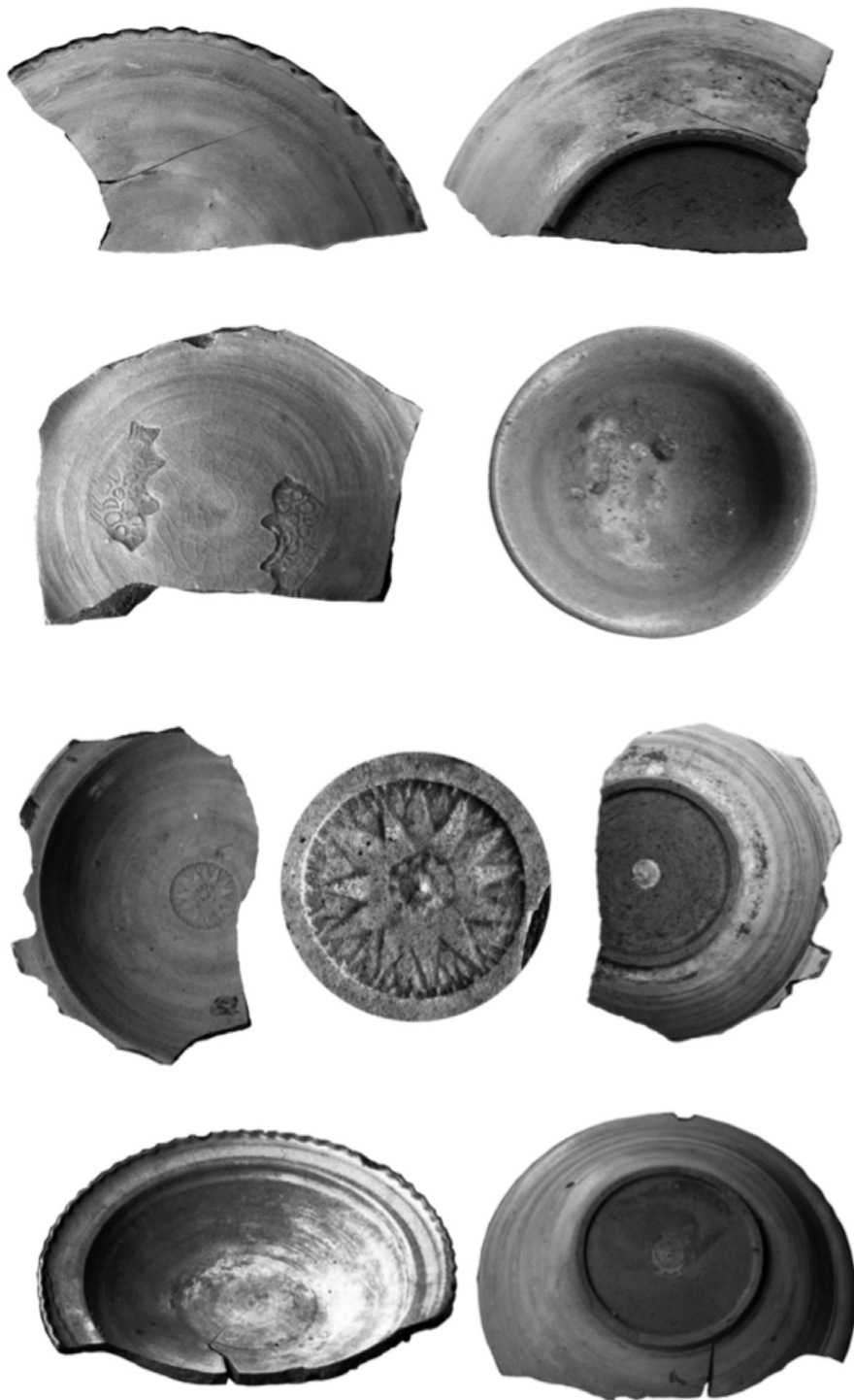
ภาพที่ ๙ ภาพถ่ายชิ้นส่วนของไหเนื้อแกร่ง เคลือบสีซีขาว มีลายภูมิจักรวาระบบเขาพระสุเมรุตกแต่งบนไหล่
พบในการขุดค้นพื้นที่ทิ้งขยะเตาของเตาสุนันและเตาจ่ามนัส พบในการขุดค้นในพื้นที่ทิ้งขยะเตาของ
เตาสุนันและเตาจ่ามนัส อายุราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙

ภาพที่ ๑๐ ภาพถ่าย และภาพสังเคราะห์เพิ่มเติมของขาม जान เนื้อแกร่ง บางใบเคลือบสีเขียวเฉพาะด้านใน ด้านนอก ไม่เคลือบส่วนใหญ่เคลือบสีเขียวหายๆ ทั้งสองด้าน ประดิษฐ์รูปทรงของแหล่งเตาเมืองน่านฯ พบในการขุดค้นในพื้นที่ที่ทิ้งขยะเตา ของเตาสุนันและเตาจ่ามนัส อายุราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ต่อดันพุทธศตวรรษที่ ๑๙

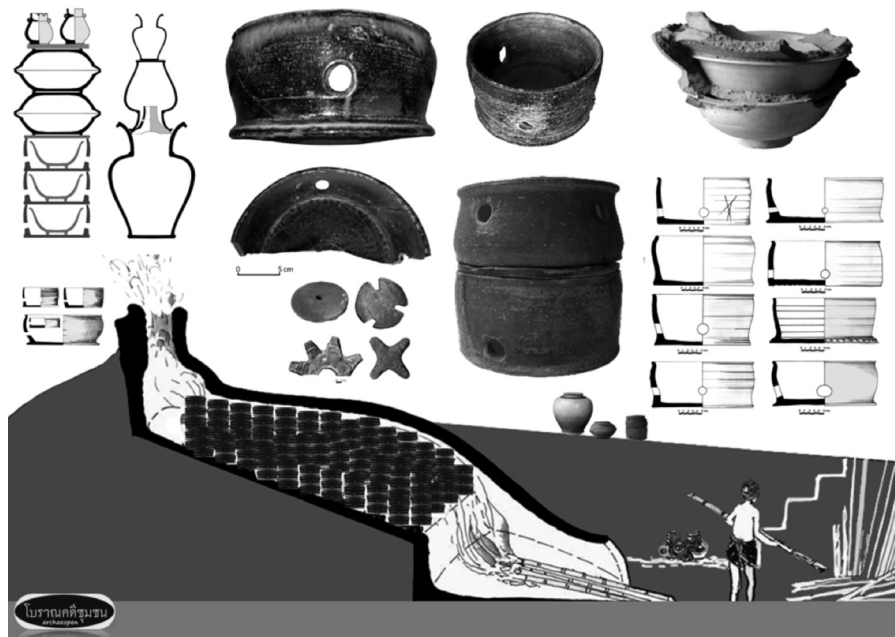
ภาพที่ ๑๑ ภาพถ่ายชิ้นส่วนของชาม/จาน เคลือบสีเขียว สีเขียวเข้มที่พบในแหล่งเตาเมืองน่านฯ อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๓

ภาพที่ ๑๒ ภาพถ่ายชิ้นส่วนของชามและจาน เคลือบสีเขียว สีเขียวเข้มที่พบในแหล่งเตาเมืองน่านฯ อายูราว
พุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๓

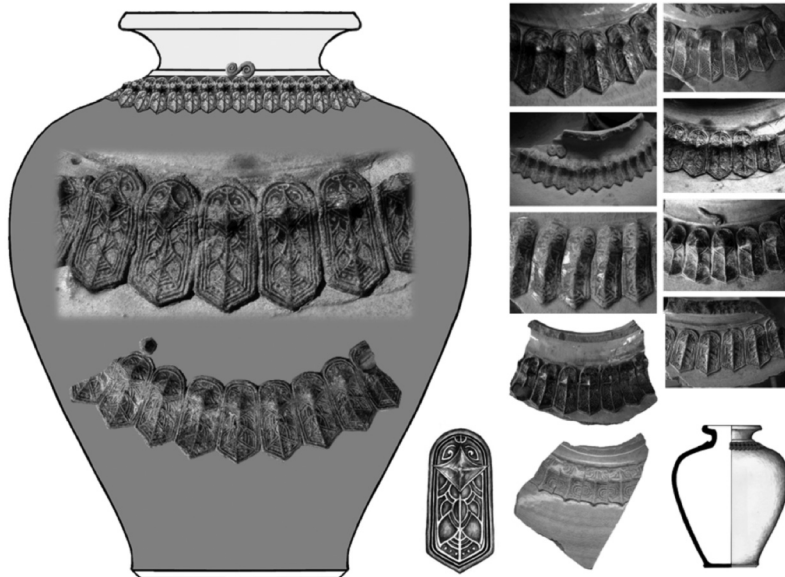
ภาพที่ ๑๓ ภาพถ่ายและภาพสังเคราะห์เต็มรูปของโกลีเคลือบสีเขียว สีเขียวเข้ม สีเขียววาลที่เป็นประดิษฐ์ภัณฑ์
ของแหล่งเตาเมืองน่านฯ อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๓

ภาพที่ ๑๔ ภาพชุดแสดงหลักฐานและภาพสังเคราะห์ของวิทยาการเตาเผา และการเผาเครื่องถ้วยโดยใช้ถ่อดิน
และอุปกรณ์ต่างๆในการตั้งเรียงภาชนะในเตาของแหล่งเตาเมืองน่านฯ ในห้วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๓

ภาพที่ ๑๕ พระพิมพ์ดินเผาเนื้อแกร่ง “พระบ่อสวก” พบในพื้นที่แหล่งเตาเมืองน่านฯ อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑ เป็นหลักฐานสำคัญที่ยืนยันว่าศิลปินดินเผาที่แหล่งเตาเมืองน่านฯ มีความรู้ทางพุทธศาสนาเป็นอย่างดีจนสามารถสร้างสรรค์ศิลปะทางพุทธศาสนาได้สวยงาม

ภาพที่ ๑๖ “ลายนกเมืองน่าน” แบบต่างๆ และภาพสังเคราะห์เต็มรูปของ “ไหลายนกเมืองน่าน” มีรูปแบบที่เป็นอัตลักษณ์ของแหล่งเตาเมืองน่านฯ อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๒

ภาพที่ ๑๗ จารึกภาษาไทย บนชิ้นส่วนกล่อดิน ฝากล่อดิน และเศษเครื่องถ้วยลายครามจีนพบในแหล่งเตาเมืองน่านฯ อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๒ เป็นหลักฐานยืนยันว่าช่างปั้นหม้อและศิลปินดินเผาที่แหล่งเตาเมืองน่านฯ เป็น “คนโ” ที่รู้ภาษาไทยในระดับที่เขียนได้

แหล่งเตापะเยาที่เวียงบัว

แหล่งเตापะเยามีหลายพื้นที่ ส่วนมากอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ต้าที่อยู่ทางทิศใต้ของกว๊านพะเยา โดยเฉพาะในท้องที่ตำบลแม่กา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา แหล่งโบราณคดีที่ข้าพเจ้าศึกษาและนำเสนอผลการศึกษาในบทความนี้อยู่ที่เมืองโบราณเวียงบัว ท้องที่หมู่ที่ ๗ ต่อเนื่องกับหมู่ที่ ๓ ตำบลแม่กา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ปัจจุบันอยู่ห่างจากชุมชนใหม่ริมถนนพหลโยธินหน้ามหาวิทยาลัยพะเยา ไปทางทิศตะวันออก ๓ กิโลเมตร บริเวณที่พบเตาเผาและเศษเครื่องถ้วยอยู่ตามที่ลาดเนินในพื้นที่เมืองโบราณ และพื้นที่นอกแนวคู-กำแพงคันดินของเมืองโบราณเวียงบัว ตามริมลำน้ำห้วยแม่ต้า ในหมู่บ้านบัว (บ้านลุ่ม) ตามไร่นา ในสวนของชาวบ้านก็พบเนินดินที่ตั้งเตาเผาอยู่ทั่วไป

ข้าพเจ้าใช้กระบวนการโบราณคดีชุมชนดำเนินการสำรวจ ขุดค้นศึกษา อนุรักษ์และพัฒนาแหล่งเตापะเยาที่เวียงบัวร่วมกับชาวบ้านในชุมชนบ้านบัว ๒ ครั้งด้วยกัน คือ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๘ คราวหนึ่ง และเมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๓ อีกคราวหนึ่ง

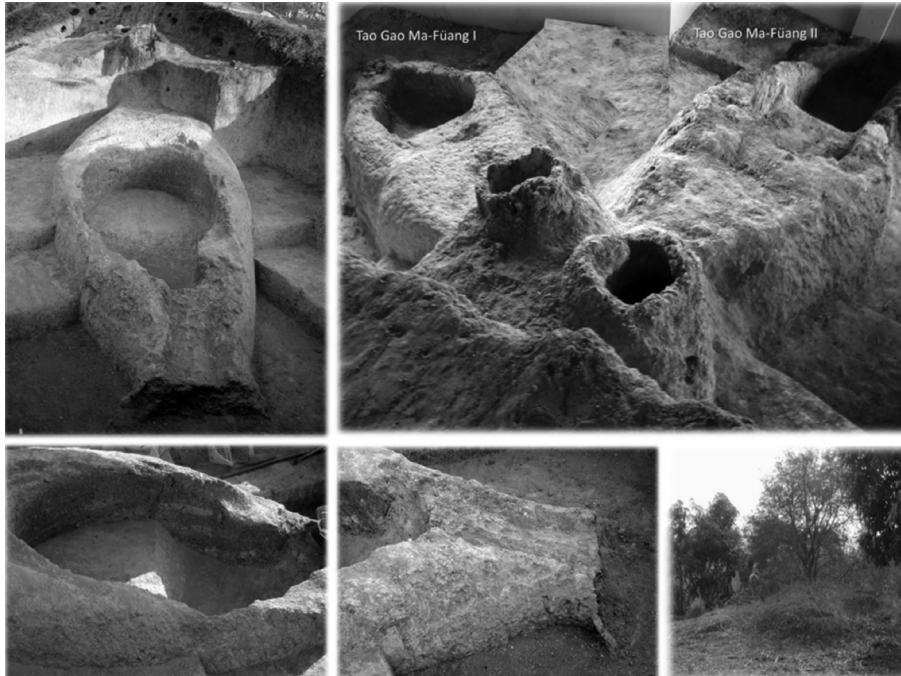
ในการขุดค้นได้พบเตาเผาแบบลำนนา (Lān Nā kiln type) ชนิดเตาห้องเดี่ยวระบบระบายความร้อนผ่านโครงสร้างดินก่อฝังอยู่ในเนินดินถม (Tao Din Gor) จำนวน ๓ เตา ในบริเวณแรกพบ ๑ เตา ได้แก่ เตาพ่ออู๊ยแตง (Tao Po-Ui Taeng) (ภาพที่ ๑๘) และในบริเวณที่สองเรียกว่า กลุ่มเตาเก้ามะเฟือง อยู่ในที่ดินของพ่อจันทร์ เฉพาะธรรม ขุดพบอีก ๒ เตา คือ เตาเก้ามะเฟือง ๑ (Tao Gao Ma-Füang I) และ เตาเก้ามะเฟือง ๒ (Tao Gao Ma-Füang II) หรือบางทีก็เรียกรวมๆ ว่า เตาแฝดเก้ามะเฟือง (ภาพที่ ๒๐-๒๑)

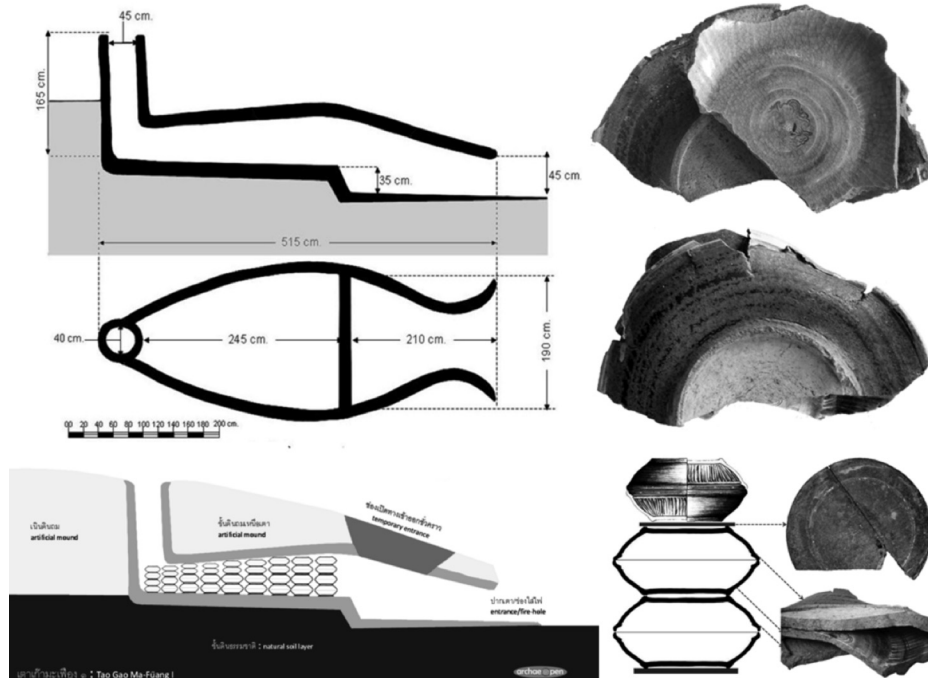
ภาพที่ ๑๘ เตาพ่ออ้ายแต่ง ตัวเตาตั้งอยู่บนที่ลาดเอียงภายในเขตตัวเมืองที่มีกำแพงและคูล้อมรอบ ปล่องเตาอยู่ในระดับสูงกว่าหน้าเตา มีขนาดยาวประมาณ ๕.๕๐ เมตร กว้างประมาณ ๑.๗๐ เมตร ปล่องเตารูปกลม ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง ๓๕ เซนติเมตร ผนังปล่องหนาเฉลี่ย ๘-๑๐ เซนติเมตร

ภาพที่ ๑๙ การขุดค้นศึกษาแบบมีส่วนร่วมของชาวบ้านบัวที่กลุ่มเตาแก๊มะเฟืองโดยใช้กระบวนการโบราณคดีชุมชน เมื่อเดือนมีนาคม-เมษายน ๒๕๔๘

ภาพที่ ๒๐ เตาแก้มะเฟือง ๑ และเตาแก้มะเฟือง ๒ เป็นเตาดินก่อแบบล้านนา สร้างอยู่ในเนินดินเดียวกัน หันปล่องเตาอยู่ชิดกันที่กลางเนิน ปากเตาแก้มะเฟือง ๑ หันออกไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ในขณะที่ปากเตาแก้มะเฟือง ๒ หันออกไปทางทิศเหนือห่างกันประมาณ ๒.๕๐ เมตร ทั้งสองเตามีขนาดใกล้เคียงกัน เฉพาะเตาแก้มะเฟือง ๑ มีความยาว ๕.๑๕ เมตร กว้าง ๑.๘๐-๒.๐๐ เมตร ปล่องสูง ๑.๖๕ เมตร ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางปล่อง ๔๐-๔๕ เซนติเมตร พื้นเตาเป็นดินอัดเรียบและยาทับด้วยดินเหนียว มีกำแพงกันไฟสูง ๓๕ เซนติเมตร ห้องภาชนะ (pot chamber/firing chamber) ยาว ๒.๔๕ เมตร (วัดจากแนวกำแพงกันไฟไปจรดคอเตา) พื้นห้องภาชนะ (kiln floor) เป็นดินอัดเรียบในแนวระนาบ (horizontal floor) เตาลูกนี้มีขนาดห้องไฟค่อนข้างยาว (๒.๑๐ เมตร) กินพื้นที่ประมาณเกือบครึ่งหนึ่งของความยาวเตาเผาทั้งหมด สิ่งที่น่าสนใจก็คือ ช่องใส่ไฟค่อนข้างแคบและเตี้ยจนตัวคนไม่สามารถลอดเข้าไปได้ ดังนั้นการลำเลียงเครื่องถ้วยเข้าไปบรรจุในห้องภาชนะและการนำเอาเครื่องถ้วยที่เผาสุกแล้วออกจากตัวเตาอาจต้องใช้วิธีเจาะเปิดหลังคาเตา และใช้ดินโบกยาปิดทับช่องที่เจาะก่อนเผาแต่ละครั้ง ทำเช่นนี้สลับกันไป นอกจากนี้ยังพบว่าเตาเผาที่เวียงบัวเป็นเตาดินก่อที่ต้องมีฉนวนดินถมทับเพื่อช่วยเก็บความร้อนและเป็นฐานเสริมความแข็งแรงของตัวเตา โดยพบว่ามีภาชนะดินมารลมาถมทับตรงบริเวณหลังคาเตา คอเตา และรอบปล่องเตาเป็นชั้นหนาประมาณ ๕๐-๗๐ เซนติเมตร สันนิษฐานว่าเป็นชั้นดินฉนวนที่ช่วยเก็บกักความร้อนและช่วยเสริมความมั่นคงของโครงสร้างเตาที่เป็นผนังดินก่อให้มีความแข็งแรงไม่แตกและมียืดหยุ่นได้ดี โครงสร้างเตาแก้มะเฟือง ๒ ขำรุงมากไม่สามารถวัดขนาดที่แน่นอน ประมาณจากสายตาเชื่อว่าน่าจะมีความใกล้เคียงกันกับเตาแก้มะเฟือง ๑ ที่สร้างขึ้นพร้อมๆ กัน

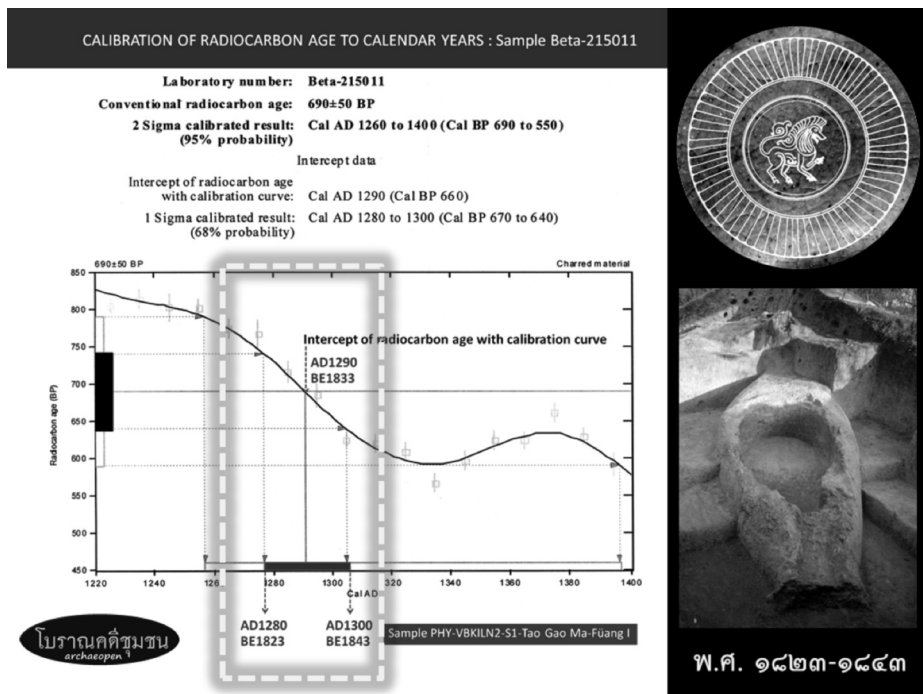

ภาพที่ ๒๑ ภาพตัดผ่านตามยาว ผังพื้น แสดงขนาดและสัดส่วนของเตาแก๊วมะเฟือง ๑ หลักฐานขามและจานลายสิงห์สามใบหลอมติดกันและจินตภาพสังเคราะห์ แสดงลักษณะการตั้งเรียงงาน/ขามในห้องภาชนะของเตาในลักษณะปากประกบปาก-กันซ้อนกัน เป็นเทคนิคที่ใช้กันแพร่หลายในหมู่ช่างปั้นหม้อและศิลปินดินเผาของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง ลุ่มแม่น้ำกก แม่น้ำอิง และลุ่มแม่น้ำปิง-วัง-ยม-น่าน

ประดิษฐ์ภัณฑ์เครื่องถ้วยชนิดสำคัญของแหล่งเตาพะเยาที่เวียงบัวที่พบมากที่สุดในการขุดค้นทั้งที่เตาพ่ออู๋ยั้ง และกลุ่มเตาแก๊วมะเฟือง ได้แก่ ภาชนะประเภทขามและจานเนื้อแกร่งเคลือบสีเขียว และสีเคลือบในกลุ่มสีเขียวอ่อน สีเขียวแกมเหลือง สีเขียวเข้ม รูปแบบขามและจานที่พบซ้ำพบบ่อยกำหนดเรียกว่า **ขามตะไลเวียงบัว** และ **จานตะไลเวียงบัว** (ภาพที่ ๒๓-๒๔) ลักษณะเป็นจานและขามปากกว้างกันกว้างมีขอบฐานเตี้ยๆ ที่ขอบปากด้านในมีสัน ขอบปากม้วนงอเข้า (scoop-mouth bowl) ลักษณะเดียวกับถ้วยขามที่ชาวบ้านเมืองเก่าศรีสขนาลัย เรียกว่า **ขามมอญ** หรือที่ Dr. Don Hein เรียกว่า **MON bowl** (Hein 2000) ที่พบในแหล่งเตาสมัยเชียงที่เมืองศรีสขนาลัย เหมือนกับขามและจานที่ผลิตในแหล่งเตาสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ และขามและจานที่พบในแหล่งเตาบ้านหนองร่อง อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง คล้ายกับขามและจานในแหล่งเตาเมืองน่านบ้านเตาไหแซ่เลี้ยง จังหวัดน่าน ที่มีอายุการผลิตร่วมสมัยกันในห้วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ถึงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐

เอกลักษณ์ที่โดดเด่นเฉพาะตัวของเครื่องถ้วยในแหล่งเตาเวียงบัว คือ การตกแต่งลวดลายที่เกิดจากการใช้ดวงตราพิมพ์ลาย (impressed motif with seals) การเขียนลายหรือจารลายด้วยวิธีขีดเส้น (sgraffito technique) การกดลายจากปลายเครื่องมือ (pressed marks with tool-end) เป็นรูปลักษณะต่างๆ โดยการตกแต่งตรงกลางขามด้านใน (medallion) เนื้อชั้นดินขาวรองพื้น (white engobe) ก่อนเคลือบทับ ลายลักษณะ

สำคัญที่พบได้แก่ ปลา สิงห์ ช้าง ม้า ดวงอาทิตย์ ธรรมจักร ก้นหอย ขวัญ อนันตวัฏฏะ ศรีวัตสะ นกหงส์ นกยูง นกสีแดง หรือ ฟีนิกซ์ (red bird/phoenix) ซึ่งส่วนมากเป็นลายลักษณะแบบใหม่ที่ไม่เคยพบในเครื่องถ้วยของแหล่งเตาอื่นๆในประเทศไทยหรือในต่างประเทศมาก่อน ชามและจานในกลุ่มนี้มีลักษณะร่วมกันประการหนึ่ง คือ ที่ผนังข้างชามและจานด้านใน (cavetto/interior side-wall) มีการขีด ขีด หรือเซาะร่องตั้งๆตามแนวตั้งขนานกันไปโดยรอบในลักษณะของรัศมี มณฑล ของดวงอาทิตย์ (sun rays/sun radiant) หรือซี่ก้าของธรรมจักร (spokes of dharmachakra) ที่ไม่เพียงแต่เป็นกลุ่มลายลักษณะชุดใหม่ซึ่งไม่เคยพบตามแหล่งเตาอื่นๆ มาก่อนทั้งในประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้านเท่านั้น แต่ยังเป็นหลักฐานที่เชื่อมโยงกับคติธรรมความเชื่อ โลกทัศน์ ชีวิตทัศน์ของกลุ่มชนชาติต่างๆ รวมทั้งกลุ่มชนชาติไท-ลาวที่อาศัยอยู่ในภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง และทางตอนเหนือของประเทศไทยในห้วงพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙ ว่ายงนับถือธรรมชาติ ศาสนาฟ้า ดิน ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาว นับถือผีบรรพบุรุษ นับถือสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ ผสมผสานกับคติธรรมในศาสนาพราหมณ์ พุทธศาสนา ศาสนาเต๋า ที่แพร่หลายอยู่ในอินเดีย และจีนซึ่งเป็นดินแดนอันกว้างใหญ่ไพศาลอีกด้วย (ภาพที่ ๒๓-๒๔-๒๕-๒๖-๒๗) ในการขุดค้นกลุ่มเตาเก่ามาเพื่อจะได้พบดวงตราพิมพ์ลายรูปปลาทำจากดินเผาหลายชิ้น และจากการสำรวจก็พบดวงตราพิมพ์ลายรูปนกศักดิ์สิทธิ์และดวงตรารูปปลาคู่ที่เป็นหลักฐานว่าศิลปินดินปั้นในแหล่งเตापะเยาที่เวียงบัวทำดวงตราพิมพ์ลายดินเผาขึ้นมาใช้เอง (ภาพที่ ๒๘)

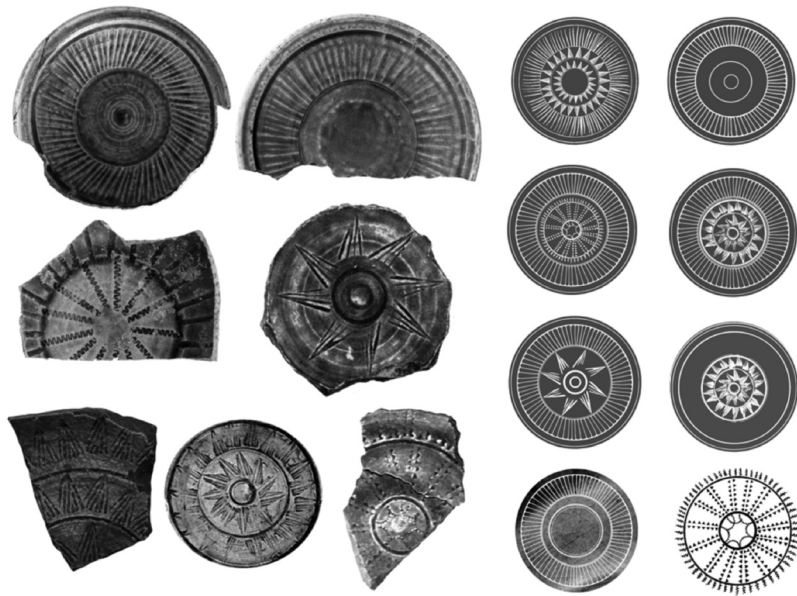
ภาพที่ ๒๒ แผนภาพรายงานผลการกำหนดอายุตัวอย่างถ่านจากเตาเก่ามาเพื่อ ๑ ด้วยวิธีคาร์บอน-๑๔ มีค่าอายุการใช้เผาภาชนะระหว่างปี พ.ศ. ๑๘๒๓-๑๘๔๓ ตรงกับรัชสมัยพญาเจ้าเมืองแห่งแคว้นพะเยา

ภาพที่ ๒๓-๒๔ ขามตะไลเวียงบัว เคลือบสีเขียวแกมเหลือง มีลายรูปสิงห์อยู่ตรงกลางธรรมจักร หรือสุริยจักร/สุริยมณฑล สภาพชำรุด ขามลายสีห้ลักษณะนี้ไม่เคยพบที่ไหนมาก่อน ชาวบ้านบัวพบขามชุดนี้ในการมีส่วนร่วมขุดค้นศึกษาพื้นที่กองขยะเตา (kiln wastes) ของกลุ่มเตาแก้วมะเฟืองเมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๔๘

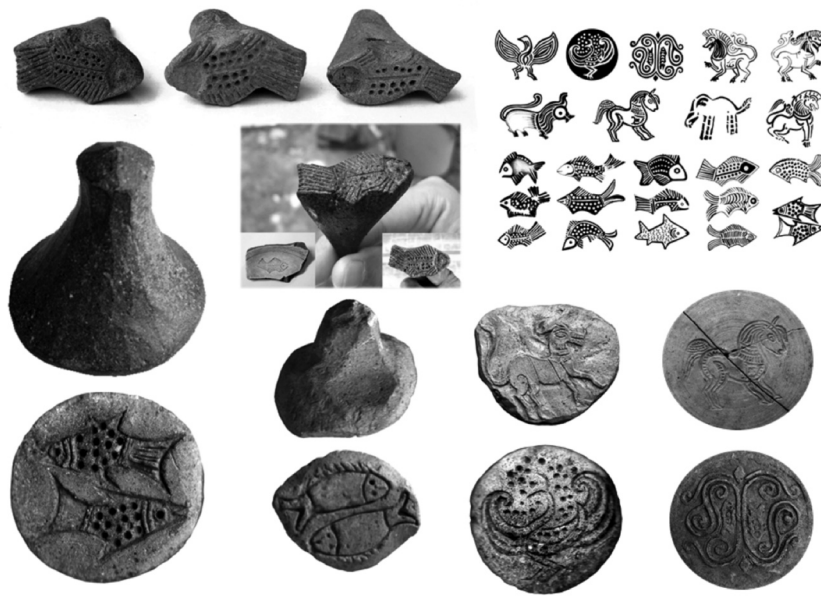
ภาพที่ ๒๕ ภาพถ่ายชิ้นส่วนขามตะไลเวียงบัวชนิดเคลือบตกแต่งด้วยลายภูมิจักรวาลระบบสุริยจักร/ธรรมจักร มีรูปสิงห์ ช้าง ม้า และสัตว์ศักดิ์สิทธิ์สี่เท้าอยู่ตรงศูนย์กลาง และภาพลายเส้นสังเคราะห์เพิ่มเติมรูปของขามในกลุ่มนี้

ภาพที่ ๒๖ ภาพถ่ายชิ้นส่วนขามเวียงบัวชนิดเคลือบตกแต่งด้วยลายภูมิจักรวาลระบบสุริยจักร/ธรรมจักร และภาพลายเส้นสังเคราะห์เต็มรูปของขามและจานในกลุ่มนี้ เป็นลายอัตลักษณ์เฉพาะของแหล่งเตापะเยาที่เวียงบัว

ภาพที่ ๒๗ ภาพถ่ายชิ้นส่วนกลางขามตะไลเวียงบัวชนิดเคลือบตกแต่งด้วยลายขวัญ/อนันตวัฏฏะ (infinitum) นกหงส์หรือหงส์แดงและปลาคู่ อยู่ตรงศูนย์กลางภูมิจักรวาลระบบสุริยจักร/ธรรมจักร และภาพลายเส้นสังเคราะห์เต็มรูปของขามแบบต่างๆ ลวดลายลักษณะนี้เป็นอัตลักษณ์ของแหล่งเตापะเยาที่เวียงบัว

ภาพที่ ๒๘ ดวงตราพิมพ์ลายและลายรูปลักษณะมกคต่างๆที่พบในแหล่งเตาพะเยาที่เวียงบัว ความหลากหลายและความสวยงามของลายลักษณะแสดงให้เห็นว่าศิลปินดินเผาที่แคว้นพะเยาเมื่อพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๒๐ มีภูมิธรรมที่ลึกซึ้งและมีภูมิปัญญาเป็นเลิศด้านวัฒนธรรมสุนทรีย์

ภาพที่ ๒๙ ขามเซียง หรือ ขามมอญ ผลิตจากแหล่งเตาสมัยเซียงที่เมืองศรีสัชนาลัย เนื้อแกร่ง เคลือบเฉพาะด้านใน ตกแต่งด้วยชุดลายลายภูมิจักรวาลที่เป็นระบบผสมระหว่างระบบสุริยจักรกับระบบเขาพระสุเมรุ ขามใบทางซ้ายมือถูกนำไปใช้เป็นฝาครอบไหบรรจุพระพิมพ์ฝังไว้ในกรุเจดีย์รายองค์หนึ่งที่กลางเมืองสุโขทัย อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ (ปัจจุบันอยู่ในพื้นที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติรามคำแหง) ส่วนขามใบทางขวาเป็นชยะเตาเพราะสภาพบิดเบี้ยวเสียรูปทรงได้มาจากแหล่งเตาสมัยเซียงที่บ้านหนองอ้อทางเหนือของเมืองศรีสัชนาลัย

ความหมายของลายลักษณะและคุณลักษณะของความเป็น“โกลี”ทางวัฒนธรรม

ลายลักษณะบนเครื่องถ้วยเป็นงานศิลปะที่บ่งบอกถึงวิถีคิดพื้นฐานในการมองชีวิต โลก และจักรวาลที่เรียกว่า กระบวนทัศน์ จักรวาลทัศน์ โลกทัศน์ และชีวิตทัศน์ (paradigm) แสดงให้เห็นถึงคติธรรมความเชื่อของศิลปินดินเผา ผู้ประดิษฐ์และสร้างสรรค์ที่หมายถึงช่างปั้น ผู้ออกแบบ และผู้ประดิษฐ์ลายลักษณะ รวมทั้งชี้ให้เห็นถึงความคาดหวังของผู้บริโภคเครื่องถ้วยว่าต้องการความหมายที่เป็นคุณ เป็นมงคล และเป็นอำนาจที่เอื้อพลังจากลายลักษณะ และเครื่องถ้วยใบนั้นๆ ให้เกิดแก่นตณ และผู้ที่ตนนำไปทำพิธีอุทิศให้ทั้งในโลกนี้และโลกอื่น

ความหมายของลายคลื่นน้ำ ตลอดเวลาสามสิบกว่าปีที่ผ่านมามีข้าพเจ้าเคยสงสัยว่าบรรดาถ้วยลายคลื่นน้ำ (wave patterns) ที่ปรากฏบนพื้นผิวภาชนะดินเผาและเครื่องถ้วยสมัยโบราณที่พบทุกหนทุกแห่งทั่วโลกมีความหมายอย่างไร? แต่ข้าพเจ้าไม่กล้าแม้แต่จะคิดว่าบรรดาถ้วยลายต่างๆ ที่เป็นงานสร้างสรรค์ทางศิลปะของศิลปินเครื่องปั้นดินเผาจะมีความหมายทางวัฒนธรรมอย่างไรหรือไม่? คงเป็นเพราะข้าพเจ้าหลงผิดไปยึดติดกับวิธีวิทยาการวิจัยวัฒนธรรมที่อยู่บนฐานคิดของวิทยาศาสตร์เชิงวัตถุที่ทำให้เชื่ออย่างไร้เหตุผลว่าเราไม่ก็สามารถทายใจผู้คนในสมัยโบราณได้ถูกต้องร้อยเปอร์เซ็นต์ ช่างปั้นหม้อและศิลปินดินปั้นผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาได้ล้มหายตายจากไปนานแสนนานแล้ว เราไม่สามารถพิสูจน์เชิงประจักษ์ได้ว่าผู้คนเหล่านั้นคิดและเชื่ออย่างที่เราสันนิษฐานหรือไม่ ทำให้คิดสรุปว่าคงเป็นการตกแต่งลวดลายไปตามกระแสนิยมทางการตลาดที่เรียกว่า “แฟชั่น” (fashion) เท่านั้น

เมื่อมาคิดทบทวนใหม่ตอนที่อายุย่างเข้าปีที่ ๕๐ ก็เห็นว่าวิธีวิทยาที่เหมาะสมในการอธิบายเรื่องราวและความหมายทางวัฒนธรรมของเครื่องถ้วยในฐานะที่เป็นงานศิลปะ (artistic item) ของผู้คนในยุคสมัยต่างๆ ที่ถูกนำไปใช้ตามความประสงค์ต่างๆ กัน ทั้งใช้สอยในชีวิตประจำวันของผู้ผลิตเองอย่างหนึ่ง เพื่อเป็นสินค้าสำหรับค้าขายแลกเปลี่ยนให้ผู้ซื้อเอาไปใช้สอยและบริโภคตามความมุ่งหมายต่างๆ อีกอย่างหนึ่ง ก็คือ **แนวคิดทฤษฎีความเป็นไปได้** (Possibility Theory) ที่ให้ออกาสในการเลือกอธิบายถึงความเป็นไปได้ในลักษณะที่น่าจะเป็น (as it could be) มากกว่าการใช้วิธีวิทยาการวิจัยตามแนวคิดทฤษฎีแบบเหตุต้นและผลตาม (Cause-Effect Theory) ที่มุ่งระบุเหตุของการก่อเกิด และผลที่เกิดจากเหตุต่างๆ ในทิศทางที่ต้องเป็นไปตามตัวแบบอย่างนั้นอย่างนั้นที่กำหนดล่วงหน้าไว้แล้วเท่านั้น (as it is) ไม่มีทางเลือกหรือความเป็นไปได้เป็นอย่างอื่น ซึ่งในการวิจัยทางโบราณคดีทั่วไปมีความพยายามใช้วิธีวิทยาทางวิทยาศาสตร์เชิงประจักษ์ทางวัตถุที่โดยทั่วไปก็เหลือหลักฐานทางรูปธรรมอยู่น้อยนิดเพื่อพิสูจน์และอธิบายปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมให้มีความสมบูรณ์ครบถ้วนซึ่งในความเป็นจริงเป็นไปได้เลยด้วยซ้ำ

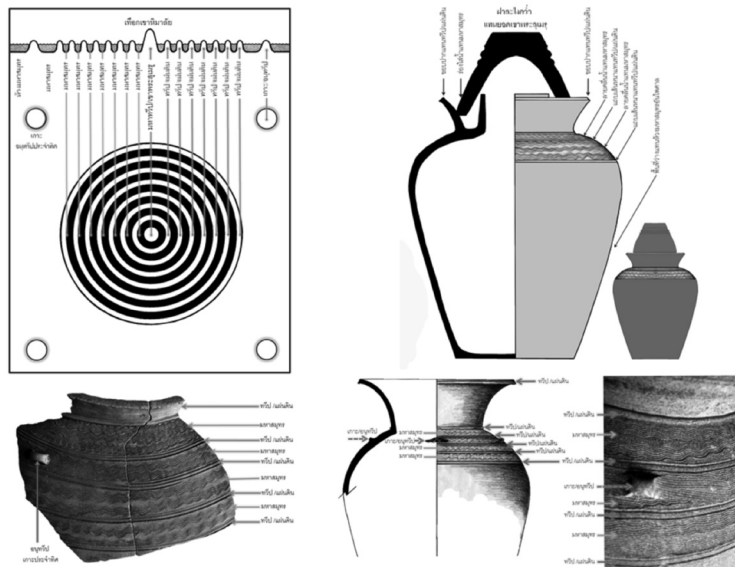
ข้าพเจ้าพบว่าเมื่อนำเอาโครงสร้างทางประติมา-สถาปัตยกรรมของโหล่ที่มีการตกแต่งด้วยแถบลายคลื่นน้ำบนโหล่ทั้งโหล่กับ (โหล่ที่มีปากสองชั้น) โหล่ปากแคบ โหล่ที่มีขอบปากตั้งตรงที่พบในแหล่งเตาเมืองน่านฯ มาศึกษาเปรียบเทียบกับแผนภูมิจักรวาล ก็พบว่าเราสามารถอธิบายความหมายของรูปสัญลักษณ์ในโหล่ใบนั้นๆ ได้ว่า ทั้งโครงสร้างทางประติมา-สถาปัตยกรรม และองค์ประกอบของลายลักษณะตกแต่ง และการปั้นหุแปะประดับล้วนมีความเกี่ยวข้องกันในฐานะที่เป็นองค์ประกอบของชีวิตและจักรวาลทั้งสิ้น ความเป็นไปได้ในการแปลความหมายทางวัฒนธรรมของโหล่ที่มีแถบลายคลื่นน้ำตกแต่งบนโหล่และโครงสร้างส่วนบนอาจจะอธิบายได้ดังนี้

ประการแรก โหล่ที่มีแถบลายคลื่นน้ำ มีโครงสร้างเชิงสัญลักษณ์เทียบได้กับโลกและจักรวาล โดยรูปสัญลักษณ์ภูมิจักรวาลในอธิบายคติธรรมทางศาสนาได้ว่าวงแหวนแทนทวีปและมหาสมุทรล้อมรอบจุดศูนย์กลาง ในลักษณะหมุนเวียนไปไม่มีที่สิ้นสุด ซึ่งในคติทางพุทธศาสนาได้เพิ่มเกาะหรืออนุทวีปไว้ที่มุมทั้งสี่ไว้ในมหาสมุทรแห่งอนันต์หรือไม่มีที่สิ้นสุดเสมือนกับว่าต้องการแสดงจุดสิ้นสุดหรือยับยั้งการเวียนว่ายตายเกิดที่ไม่รู้จักจบ

ซึ่งเป็นการเพิ่มทิศทั้งสี่เข้าไปในแผนภูมิจักรวาล รูปสัญลักษณ์ภูมิจักรวาลปรากฏบนไหที่ผลิตจากกลุ่มเตาสุมน์เตาจำมนัส เตาชั้น เตาสนสี และกลุ่มเตามานพในแหล่งเตาเมืองน่านฯ ทั้งไหกับ (ไหที่มีปากสองชั้น) ไหปากแคบ และไหที่มีขอบปากตั้งตรง โดยมีแถบลายคลื่นน้ำสลับกับแถบพื้นสีขาวหรือเส้นขนานสองสามเส้นเป็นตัวบ่งชี้ที่ชัดเจน นอกจากนี้ลักษณะทางประติมานของชุดลายลักษณะตกแต่งส่วนบนของไหมีคุณลักษณะของเขาวงกตหรือเขาสุนัข เป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งของจักรวาลมณฑลหรือภูมิจักรวาลรูปแบบหนึ่งด้วย

ประการที่สอง รูปทรงของไหและลายลักษณะตกแต่งอยู่ในตำแหน่งสำคัญ อาจหมายถึง หรือเทียบได้กับสุสานหรือสถูปอันเป็นที่เก็บฝังร่างกายหรือส่วนของร่างกายของผู้ที่ตายไปแล้ว รูปสัญลักษณ์เชิงประติมา-สถาปัตยกรรมของไหจำนวนมากเป็นลักษณะเดียวกันกับสถูปเจดีย์ และส่วนมากมักจะมีลวดลายที่มีความหมายเกี่ยวกับลักษณะมงคลต่างๆตกแต่งประดับประดาอยู่ในตำแหน่งสำคัญๆ โดยเฉพาะที่บริเวณ คอ ไหล่ ตัวภาชนะช่วงบน หรือไม่ก็มีการตกแต่งประดับประดาด้วยลายลักษณะมงคลทั้งใบดั่งที่พบในไหของแหล่งเตาสุพรรณบุรี และภาชนะทรงไหและหม้อในวัฒนธรรมทวารวดี เป็นต้น

ในแหล่งเตาพะเยาที่เวียงบัวมีการผลิตไหเนื้อแกร่งที่ตกแต่งด้วยชุดลายภูมิจักรวาลลักษณะเดียวกันกับที่พบในแหล่งเตาเมืองน่านฯ แหล่งเตาเซียง แหล่งเตาอื่นๆ ในภาคเหนือของประเทศไทย และมีเศษไหชิ้นหนึ่งที่เผาแล้วบิดเบี้ยวเสียรูปทรงมีลายลักษณะเกือบเหมือนกับไหของแหล่งเตาสุพรรณบุรีที่บ้านบางปูนซึ่งมีอายุร่วมสมัยกัน (ภาพที่ ๓๑)

ภาพที่ ๓๐ แผนภาพสังเคราะห์ทางซ้ายบนของภาพแสดงลักษณะตัดผ่านตามยาวและผังพื้นของภูมิจักรวาลในระบบเขาวงกตหรือเขาสุนัข ประกอบการอธิบายลักษณะภูมิจักรวาลที่ปรากฏในลายลักษณะคลื่นน้ำบนไหล่ของไหที่พบในแหล่งเตาเมืองน่านฯ สัญลักษณ์วงแหวนซ้อนกันหลายชั้น

- วงแหวนสีขาวในแผนภาพ และแถบเส้นขนานบนไหล่ภาชนะ หมายถึงเทือกเขา/แผ่นดิน/ทวีปต่างๆ
- วงแหวนสีทึบในแผนภาพ และแถบลายคลื่นน้ำ หมายถึงมหาสมุทร/แหล่งน้ำ/แม่น้ำ/ทะเล
- วงกลมตรงศูนย์กลางในแผนภาพ และส่วนคอและปากภาชนะรวมทั้งฝาครอบที่มีสี่ฐานคล้ายภูเขา หมายถึงภูเขาใหญ่/มหาทวีป/ภูเขาหิมาลัยที่เป็นแกนกลางของโลกและจักรวาล

ความหมายของลายรูปสัตว์และสัญลักษณ์มงคลกลางสุริยมณฑลและธรรมจักร

การขุดค้นศึกษาขุมเตาเก่ามะเฟือง และเตาพ่อฮุยแต่ง ในแหล่งเตาพะเยาที่เวียงบัว ตำบลแม่กา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๘ ได้พบหลักฐานเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวหลายระดับค่าสีและสีเขียวแกมเหลืองประเภทจาน/ชามที่ตกแต่งด้วยเทคนิคการกดหรือประทับลายลักษณะจากดวงตราพิมพ์ลายเป็นรูปสัญลักษณ์สิ่งของมงคลและรูปสัตว์วิเศษ สัตว์ศักดิ์สิทธิ์ต่างๆที่ผลิตขึ้นในห้วงเวลาประมาณ พ.ศ. ๑๘๖๓-๑๘๘๓ (ค.ศ.๑๒๘๐-๑๓๐๐) ร่วมสมัยกับรัชสมัยของพญางำเมืองแห่งแคว้นพะเยา (ภาพที่ ๓๒)

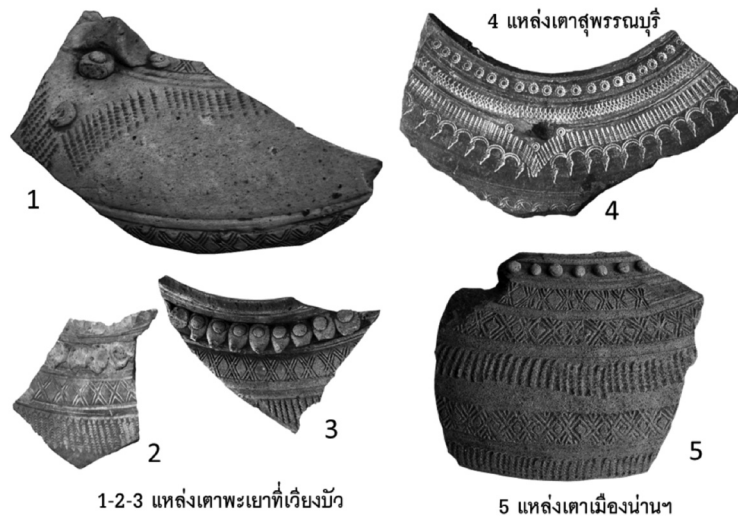
ลายลักษณะสำคัญที่พบได้แก่ ปลา สิงห์ ช้าง ม้า ดวงอาทิตย์ ธรรมจักร กันหอย ขวัญ อนันตวัฏฏะ ศรีวัตสะ นกหงส์ นกยูง นกสีแดง หรือ ฟินิกซ์ ซึ่งส่วนมากเป็นลายลักษณะแบบใหม่ที่ไม่เคยพบในเครื่องถ้วยของแหล่งเตาอื่นๆในประเทศไทยหรือในต่างประเทศมาก่อน ชามและจานในกลุ่มนี้มีลักษณะร่วมกันประการหนึ่ง คือที่ผนังข้างชามและจานด้านใน มีการขูด ขีด หรือเซาะร่องต่างๆตามแนวตั้งขนานกันไปโดยรอบในลักษณะของรัศมีมณฑล ของดวงอาทิตย์ หรือซีกาของธรรมจักร ที่เมื่อมองจากด้านบนของชามหรือจานที่มีลายรูปสัตว์ตรงกลางแล้ว ก็ดูเสมือนว่า รูปสัตว์ เช่น สิงห์หรือราชสีห์ นกหงส์หรือนกสีแดง ปลา ช้าง ม้า อยู่ที่ใจกลางดวงอาทิตย์ หรืออยู่ในจักรวาลมณฑล ในภูมิจักรวาลที่มีความหมายถึงสิ่งที่มีพลังอันทรงคุณค่าและมีความหมายอันเป็นสิริมงคล เป็นการสร้างสรรค์ กำหนดคุณค่าและความหมายให้ชามและจานมีคุณสมบัติเสมือนรูปเคารพหรือเป็นวัตถุมงคลที่มีความหมายมากกว่าการเป็นภาชนะใช้สอยทั่วไป ลายลักษณะภูมิจักรวาลแบบสุริยจักรและธรรมจักรลักษณะแบบพื้นฐานนี้มีปรากฏในเครื่องถ้วยของกลุ่มชนต่างๆ ในทวีปเอเชียในห้วงพุทธศตวรรษที่ ๑๕-๒๔

ลายลักษณะที่ตกแต่งประดับประดาบนภาชนะประเภทจาน/ชามของแหล่งเตาพะเยาที่เวียงบัวมีลักษณะเฉพาะตัวที่โดดเด่นแตกต่างจากเครื่องถ้วยที่ผลิตจากแหล่งเตาอื่นๆในประเทศไทยและในต่างประเทศอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งในการศึกษาพบว่าลายลักษณะต่างๆมีความหมายเกี่ยวเนื่องกับจักรวาลทัศน์ โลกทัศน์ และชีวิตทัศน์ซึ่งเป็นวิถีคิดสำคัญทางวัฒนธรรมของผู้คนในเรือนเวลาพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๒๐ ที่เป็นทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภคเครื่องถ้วยดังรายละเอียดการวิเคราะห์ความหมายของลายลักษณะบนเครื่องถ้วยที่ผลิตในแหล่งเตาพะเยาที่เวียงบัว

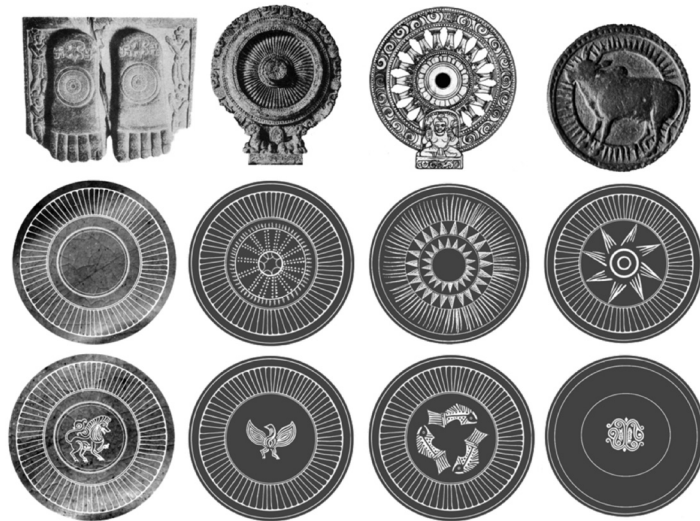
ลายดวงอาทิตย์ ลายธรรมจักร เป็นรูปแบบพื้นฐานลายลักษณะบนชามและจานตะไลเวียงบัวในกลุ่มเตาเก่ามะเฟือง ที่พื้นกลางจานเรียบๆไม่มีลายลักษณะรูปสัตว์หรือสิ่งของมงคลอื่นๆ แต่ก็มีเส้นวงกลมซ้อนกันหลายวงล้อมรอบด้วยสุริยมณฑลหรือรัศมีที่ขูดเป็นร่องต่างๆในแนวตั้งเวียนไปรอบผนังข้างชามและจาน ซึ่งเมื่อดูจากด้านบนของชามและจานก็เห็นเสมือนว่าชามและจานใบนั้นมีลักษณะเจดีย์ประจำประดิษฐานดวงอาทิตย์ บางใบทำลวดลายรัศมีรูปสามเหลี่ยมคล้ายหน่อไม้ เรียงรายล้อมรอบวงกลม ซ้อนกันสองหรือสามชั้นไว้ตรงกลางชามและจาน โดยมีสุริยมณฑลล้อมรอบอยู่ที่ผนังด้าน ซึ่งลายลักษณะนี้มีความหมายว่าเป็นดวงอาทิตย์ และอาจจะหมายถึงพระธรรมจักร ที่เป็นรูปสัญลักษณ์อันเป็นมงคลสูงสุดในพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์ ศาสนาเชน และศาสนาอื่นๆ

ลายขวัญ อนันตวัฏฏะ ศรีวัตสะ ชามและจานตะไลเวียงบัวจำนวนหนึ่งมีลายขวัญ ลายอนันตวัฏฏะ ที่หมายถึงสภาวะเวียนว่ายตายเกิด เคลื่อนไหวไหลเลื่อนเปลี่ยนไปไม่หยุดนิ่ง เป็นอนิจจัง) อยู่ตรงกลางชามล้อมรอบด้วยรัศมีหรือมณฑลที่ผนังข้างชาม บางใบก็ไม่มีรัศมีหรือมณฑลล้อมรอบ ลวดลายประดิษฐ์จากการใช้ดวงตรากดประทับ รูปลักษณะขูดลายประกอบด้วยเส้นขดแบบกันหอย (spirals) หลายเส้น หมุนวนคล้ายกับพายุหมุนอันทรงพลัง คล้ายกับกระจุกเส้นขนที่ส่วนปลายม้วนขมวดไปในทิศทางต่างๆ คล้ายกับสายน้ำที่ไหลวน มีรูปปลาสองตัวว่ายเวียนอยู่ในกระแสน้ำวน สันนิษฐานว่าลายลักษณะนี้น่าจะดัดแปลงจากรูปศรีวัตสะ สัญลักษณ์มงคลรูปปลาคู่ผสมผสานกับคติธรรมความเชื่อเรื่องขวัญพัฒนาเป็นลายลักษณะเฉพาะที่มีความหมายถึงจักรวาล

โลกและชีวิตที่เวียนว่ายตายเกิดเคลื่อนไหวไปเป็นพลวัตไม่มีที่สิ้นสุด ลายลักษณะเช่นนี้ไม่เคยพบในแหล่งผลิตเครื่องถ้วยใดๆ มาก่อนทั้งในประเทศไทยและในต่างประเทศ มีเฉพาะในแหล่งเตापะเยาที่เวียงบัวเท่านั้น

ภาพที่ ๓๐ ชิ้นส่วนไหเนื้อแกร่งไม่เคลือบผิว ตกแต่งด้วยชุดลายภูมิจักรวาลระบบเขาพระสุเมรุ ผลิตที่แหล่งเตापะเยาที่เวียงบัว เปรียบเทียบกับชิ้นส่วนไหไล่ประเภทเดียวกันจากแหล่งเตาเมืองน่านฯ และแหล่งเตาสุพรรณบุรีที่บ้านบาปุน

ภาพที่ ๓๑ สัญลักษณ์ภูมิจักรวาลระบบสุริยจักร ธรรมจักร และสัญลักษณ์มงคลในรูปพระพุทธรูปจำลอง พระธรรมจักรสมัยอมราวดีในอินเดีย พระธรรมจักรสมัยทวารวดีในประเทศไทย และเหรียญเงินรูปโคในสุริยมณฑลของอินเดีย เปรียบเทียบกับตัวอย่างภาพวาดสังเคราะห์เต็มรูปของลายลักษณะจักรวาลระบบสุริยจักรแทนดวงอาทิตย์และพระธรรมจักร ลายรูปสัตว์ศักดิ์สิทธิ์และอนันตวัฏฏะที่ตกแต่งบนขามและจานที่สร้างสรรค์ขึ้นในแหล่งเตापะเยาที่เวียงบัว เมื่อต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๐

สรุป

แหล่งเตาเมืองน่านบ้านเตาไหแช่เสียง และแหล่งเตापะเยาที่เวียงบัว เป็นพื้นที่ทางโบราณคดีที่มีหลักฐานเกี่ยวกับมหัศจรรย์เครื่องถ้วยของกลุ่มชาติพันธุ์ไทในภูมิภาคล้านนาที่กำลังริ่ร้างสร้างบ้านแปงเมืองขึ้นเป็นรัฐอิสระเมื่อช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ผลการศึกษาที่น่าเสนอในบทความนี้เป็นส่วนหนึ่งที่ข้าพเจ้าค้นพบและค้นหาคความหมาย

ข้อค้นพบสำคัญที่น่าเสนอในบทความนี้คือ แหล่งเตาเมืองน่านฯ และแหล่งเตापะเยาที่เวียงบัวใช้เตาเผาห้องเดียวชนิดระบายลมร้อนผ่านแนวนอนโครงสร้างดินก่อมีฐานเตาฝังอยู่ในเนินดิน (single chamber kiln/ in-ground and partly above-ground crossdraft type with clay-constructed structure : Tao Din Gor) หรือ เตาแบบล้านนา (Lān Nā Kiln) และเทคนิควิธีการตั้งเรียงงานแบบปากประกบปาก-กันซ้อนกัน (เหมือนกับเทคนิควิทยาการที่พบในแหล่งเตาสันกำแพง แหล่งเตาเวียงกาหลง แหล่งเตาวังเหนือ แหล่งเตาอินทิล เมืองแกน แหล่งเตาเสียงที่เมืองศรีสขันธ์ ซึ่งไม่เหมือนกับรูปแบบเตาเผาเครื่องถ้วยที่นิยมใช้กันในหมู่ช่างปั้นหม้อและศิลปินดินเผาในวัฒนธรรมขอมโบราณทั้งในแหล่งเตาที่พบในภาคอีสานประเทศไทยและแหล่งเตาในประเทศกัมพูชาที่มีก่อนช่วงเวลานั้น และต่างจากเทคนิควิทยาเตาเผาของจีนในช่วงเวลาเดียวกันด้วย

นอกจากวิทยาการเตาเผาจะเหมือนกันแล้ว พบว่าในห้วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ถึงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐ แหล่งเตापะเยาที่เวียงบัว แหล่งเตาเสียง แหล่งเตาสันกำแพง แหล่งเตาเมืองน่านฯ แหล่งเตาบ้านหนองร่อง (ลำปาง) ผลิตชามและจานลักษณะคล้ายคลึงกัน คือชามและจานปากกว้าง ก้นกว้างมีขอบฐานเดี่ยวๆ หรือก้นแบนเรียบ ที่ได้ขอบปากด้านในมีสัน ปากบานออกเล็กน้อย ขอบปากม้วนงอเข้า (scoop-mouth bowl) เคลือบสีเขียวและมีลายลักษณะภูมิจักรวาลใต้เคลือบเฉพาะด้านใน ด้านนอกไม่เคลือบและไม่มีลายลักษณะตกแต่ง การตั้งเรียงชามและจานในเตาเผาในแหล่งเตาทุกแห่งดังกล่าวใช้เทคนิคเดียวกัน คือ ตั้งเรียงซ้อนกันแบบปากประกบปาก-กันซ้อนกันเป็นแถว ซึ่งชามและจานรูปแบบนี้รวมทั้งเทคนิคการตั้งเรียงบรรจุภาชนะดิบในเตาเผาลักษณะนี้ไม่พบตามแหล่งผลิตเครื่องถ้วยในวัฒนธรรมขอมโบราณทั้งที่อยู่ในภาคอีสานของไทยและในประเทศกัมพูชาปัจจุบัน

หลักฐานสำคัญทางโบราณคดีที่เป็นคุณลักษณะทางชาติพันธุ์ “ไท”(Thai ethnic identity) ที่พบในแหล่งเตาเมืองน่านฯ ได้แก่ จารึกภาษาไทย บนชิ้นส่วนกลองดิน ผากลองดิน และเศษเครื่องถ้วยลายครามจีนพบในแหล่งเตาเมืองน่านฯ อายูราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๒ เป็นหลักฐานยืนยันว่าช่างปั้นหม้อและศิลปินดินเผาที่แหล่งเตาเมืองน่านฯเป็น “คนไท” ที่รู้ภาษาไทยในระดับที่อ่านออกเขียนได้เป็นอย่างดี

เมื่อได้พิจารณาคุณลักษณะหลายๆประการของภูมิปัญญาในการผลิต วิทยาการเตาเผา และเครื่องถ้วยที่ผลิตจากแหล่งเตารุ่นแรกๆในแหล่งเตาเสียง ที่เมืองศรีสขันธ์ และในแหล่งเตาสำคัญๆในภูมิภาคล้านนา เช่น แหล่งเตาสันกำแพง แหล่งเตาเมืองน่านบ้านเตาไหแช่เสียง(บ้านบ่อสวก) และแหล่งเตापะเยาที่เวียงบัว ที่ต่างก็เริ่มต้นสร้างเตาผลิตเครื่องถ้วยในห้วงเวลาเดียวกัน คือ ห้วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ต่อต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ (ประมาณ พ.ศ. ๑๗๙๐-๑๘๔๐) พบว่ามีลักษณะและสาระที่คล้ายคลึงกันมาก และในความคล้ายคลึงกันทั้งหมดนั้นก็แตกต่างไปจากคุณลักษณะของเตาเผา วิทยาการผลิต และรูปแบบเครื่องถ้วยเคลือบในวัฒนธรรมขอมโบราณที่มีแหล่งผลิตขนาดใหญ่อยู่ในจังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดสุรินทร์ และในพื้นที่ประเทศกัมพูชาในห้วงพุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๙ และก็มีสาระที่แตกต่างไปจากคุณลักษณะสำคัญของเตาเผา วิทยาการผลิต และเครื่องถ้วยเคลือบของจีนในสมัยราชวงศ์ซ่ง (พ.ศ. ๑๕๐๓-๑๘๒๒) และสมัยราชวงศ์หยวน : พ.ศ. ๑๘๒๓-๑๙๑๑) อีกด้วย ข้อค้นพบดังกล่าวทำให้ข้าพเจ้ามั่นใจว่า “กลุ่มคน” ที่สร้างสรรค์ศิลปะเครื่องถ้วยที่แหล่งเตาสันกำแพง แหล่งเตา

เมืองน่านบ้านเตาไหแช่เลี้ยง แหล่งเตาพะเยาที่เวียงบัว แหล่งเตาเซียงและศรีสันชาลัย แหล่งเตาเมืองสุโขทัย แหล่งเตาเวียงกาหลง แหล่งเตาอิทิลเมืองแกน แหล่งเตापาน ไม้ไซคนชาติพันธุ์จีน จาม เวียด เขมร ขอม ลัวะ มอญ แต่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ “ไท-ลาว”

บรรณานุกรม

- สายันต์ ไพเราะจูจิตร. ๒๕๔๘. กระบวนการโบราณคดีชุมชน : การวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเพื่อเสริมสร้างความสามารถของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในจังหวัดน่าน. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา และภาควิชาการพัฒนารัฐมณฑล คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ISBN 974-466-029-5 (รายงานฉบับสมบูรณ์)
- สายันต์ ไพเราะจูจิตร. ๒๕๕๐. การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในงานพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ : โครงการหนังสือโบราณคดีชุมชน. (๔๔๐ หน้า). ISBN-9744-46-016-3
- สายันต์ ไพเราะจูจิตร. ๒๕๕๖. โบราณคดีชุมชน การจัดการอดีตของชาวบ้านกับการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ : โครงการโบราณคดีชุมชน. (๔๖๔ หน้า). ISBN-974-90937-7-1
- สายันต์ ไพเราะจูจิตร. ๒๕๕๗. การฟื้นฟูพลังชุมชนด้วยการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีและพิธีกรรม : แนวคิด วิธีการ และประสบการณ์จากเมืองน่าน. กรุงเทพฯ : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) สำนักงานงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการเสริมสร้างสุขภาพ (สสส.). (๑๕๒ หน้า). ISBN-974-91939-5-4
- สายันต์ ไพเราะจูจิตร. ๒๕๕๑. โบราณคดีเครื่องถ้วยสยาม : แหล่งเตาเมืองน่านและพะเยา. นครปฐม : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร. (๑๙๔ หน้า) ISBN 978-974-641-243-8
- สายันต์ ไพเราะจูจิตร. (๒๕๕๑). โบราณคดีของแหล่งเตาเมืองน่านบ้านเตาไหแช่เลี้ยงและแหล่งเตาพะเยาที่เวียงบัว : รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์เรื่องการศึกษาทางโบราณคดีเพื่อสังเคราะห์ความรู้เรื่องเทคนิควิทยาการผลิตแบบแผนทางศิลปะ และความหมายทางวัฒนธรรมของเครื่องถ้วยเคลือบในแหล่งเตาบ้านเตาไหแช่เลี้ยงจังหวัดน่าน และแหล่งเตาบ้านเวียงบัว จังหวัดพะเยา. (๓๐๐ หน้า) ได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยจากกองทุนวิจัยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สายันต์ ไพเราะจูจิตร. ๒๕๕๕. อารยะพะเยาที่แหล่งเตาเวียงบัว. กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษาพัฒนาโบราณคดีชุมชน ภาควิชาการพัฒนารัฐมณฑล คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (๒๔๐ หน้า) ISBN 978-616-90298-5-4
- สายันต์ ไพเราะจูจิตร. ๒๕๕๔. โบราณคดีเครื่องถ้วยในสยาม แหล่งเตาล้านนาและสุพรรณบุรี. กรุงเทพฯ : โครงการศิลปากรพัฒนาเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. (๔๘๐ หน้า) ISBN 978-974-373-2
- Sayan Praicharnjit. 2011. Archaeology of Ceramics in Län Nā, Northern Siam. Bangkok : Silpakorn University. (๒๔๑ หน้า) ISBN 978614-374-9